

کوردستان بهر مو به ده ولایت بوون

نوسینی: علی جمال رشید

ناوی کتیب : کوردستان بهر موبه دهو لهت بوون

ناوی نوسهر : علی جمال رشید

چاپخانه ی گهنج

نۆبه ی ژاب : یه کهم

تیراژ : ۲۵۰ دانه

نرخ : ۳۰۰۰

له بهر یوه بهر ایه تی گشتی کتیب خانه گشتیه کان | ههریمی کوردستان

ژماره ی سپاردنی ۴۱۷ سالی ۲۰۲۳ پیدراوه

پیشهکی

سهرتا سلاوله پيشمه رگه قارمانه كانمان كه خاكه كه مان دهپاريزن له دهست بيگانه و دوژمناني كورد پشت به خوا شههیده كانيشمان له به ههشت دهبن ئهوان قهت نامرن دايم له دلي ئيمه ي كورد دا دهژين وه پشت به خوا دهبين بهدو لهت هه رچار پارچه كه ي كوردستان يهك دهگرتهوه هه رلهزووه وه حهزم دهكرد كه كتبييك له سهردهو لهت بووني كوردستان بنوسم هه موو كورد يك له هه رچار پارچه ي كوردستان خهون وئاواتي ئه وه يه كه كوردستان دهو لهت بيت و خاك و سنوري خوي هه بيت و به نازادي لهو لاته كه ي بژي نهك له ژير دهستي بيگانه بيت كورد هه رله كو نه وه لهكاتي دهو لهتي عوسماني و سوفه وييه وه كوردستان كراوه به چه ند پارچه يه كه وه ئيستاش كوردستان كراوه به چوار پارچه كورد تاكو ئيستا هه ولي ئه وه ي داوه كه سهر به خو و دهو لهتي خوي هه بيت.

ولهلم كتبيهمدا باسي كوردستان به گشتي دهكهم كه هه رچار پارچه كه ي پي كه وه كه چه ن نازار و مهينه تيان بينيه له سهر وشه ي كورد بوون كه هه موو ئه و لاتانه ي كه خاكي كوردستان ته نانه تله ني و و لاته كه يانه به هه موو شي وه يهك كورده كانيان چه وساندو ته وه ته نانه ت ريگه شيان نه داوه زماني ره سني خويان بهكار بهيئن . و مكيشه يهكي تريش كه تو وشي كورده كان بوه ئه ويش خو خوري و چال بويهك تري هه لكهندن و كوشتني كورده دهستي كورده پرستي بيگانه و دوژمني كورد ئه م هه لانه و كيشه ناو خو ييه كان ي كوردي قو ستو ته وه و كوردي وهك دامه بهكار هينا وه بو مه رame پيسه كان ي خويان وه هه ر كوردي شيان بهكار هينا وه بو كاره پيسه كان ي خويان تا كورده كان بكهن بر دوژمني يهك تري و بير له هه يچ شتي نه كه نه وه به تا ييه تي دهو لهت يان چاره سه ري كيشه كان ي خويان تا به يهك گرتوي كيشه كان ي خويان چاره سه ر بكهن .

وه پيوسته له سهه هه موو كورد يكي دلسوز نه وهندهى له توانيدا بيهت دريخي نه كات
بو پروونكر دنه وه و دهر خستى پرووى راستى نه ته وه كهى به نه ته وه كانى گه لانى
جيهان به راى من واپيوست ده كات بو دوو ئامانج هه ولې دهين نه وانيش كه يه كهه
ئامانج بر يته له وهى كه ميژووى كوردو ئازارو مهينه تيه كان مان بگه يهينه
پرايگشتى جيهان و مافى مروف بو نه وهى له هه موو پراستيه كان تيبگه
وه ئامانجى دوو هم بر يته له وهى كه گهنج ونه وه كامان وه له ناوخو ماندا ميژوو
وكلتورى كورد و كوردستان تيبگه يهين هه موو نه وانزارو مهينه تيا يانه
كه به سهه رياندا هاتوه بگيرينه وه تاكو سودى ليوه رگرن.

نوسهه

على جمال رشيد

ئەم كىيىپە پىشكەشەبە.....

- بە دايكى ئازىزوخوشەويستم
 - بە ھاسەرە خوشەويستەكەم
 - بە ھەموو كوردىك
 - بە ھەموو شەھىدەكانى رىگاي كوردستان
 - بە ھوو پىشمەرگە قارەمانەكان كە گيانى خويان كرده بەقەلخان بۆ
- بەرگى لەخاكى كوردستان

سوچاس وپیزانین

- زۆر سوچاس بۆ ئهوكهسانههه كههاوكاریان كردووم
- زۆر سوچاس بۆ هاوړی خۆشهویستم (عیمران) كه یارمهتی دام لهتایپ كردنی ئهم كتیبه

پیرست

پیشهکی..... ۳

ئهم کتیه پیشکه شه به..... ۵

سو پاس و پیزانین..... ۶

بهشی یه کهم

باسی یه کهم: میژووی کورد..... ۱۰

باسی دووهم: سه رنجیک له سه ر کوردستان..... ۲۷

بهشی دووهم

باسی یه کهم: میرنشیه کان..... ۴۳

باسی دووهم:

ژیانی ئهوسه رکردانه ی سه ر به خو یی کوردستانیان را گه یاندووه..... ۶۱

بهشی سی یهم

باسی یه کهم: ههنگاو هکانی دروست بوونی دهو لهت..... ۸۵

باسی دووهم: ریفرا ندۆم..... ۸۹

باسی دووهم: چ بکریت بو به دهست هینانی مافی چاره ی خو نویسن

بو کورد..... ۹۲

سهرهتا بهو شعره ی قازی محمد دهست پیده کهین :

وه بیرمه له مهکتب دهیانپرسی دوودانه دوو دهکاته چهند

تیکرا دهیاننوسی دهکاته چوار

کهچی ئهمن له حسابا نمره ی کهمم دههیناوه ودههاته خوار

ئهوش له بهرئهوه ی لای من وابوو دوو دانه دوو دهبیت به یهک نابئی بهچوار

لای من وابوو ددان ودوولئوو زبان نابین به چوار

دهبن به زار بهتیکرای دهکن هاوار

لای من وابوو دوو دهست ودوو لاقی مروؤف نابین به چوار

لهلهشیکداو ادینهکار

لای من وابوو گهرهک و خانوو کۆلان شهقام نابین به چوار

دهبن بهشارتتیدا دهژین دهولهمهندو خهڵکی ههژار

لای من وابوو کۆلکهو ریشه لق وگهلا نابین بهچوار دهبن بهدار

هیندیک کورت و هیندیک درێژوهک چنار

لای من وابوو ئهوین ودل جوانی وپاکی نابین به چوار دهبن بهیار

لهلای دلداری

ئهو ههمووه ی وا دوو بهدوو دهبن بهیهک نابین بهچوار

یهکجارزۆرن بهلام لهکوئی دینه ژمار

تهنیا ئهوهنده ی دهزانم ئهگهر لهشم سهپار چهکمن بم دهنه ژیرگولهو رهگبار

بچه سهردار

قسه ی دلم دیته سهرزار

کوردستانم یهک پارچهیه و نابئی بهچوار

بهشی یه کهم

باسی یه کهم

میژووی کورد

کوردیش وهک هر نهتهو مەکانی دنیا میژوو و کولتورو زمانی تایبەت به خوئی
ههیه نهتهوئی کورد دهچیتهوه سهر دیرینترین نهتهو مەکانی رۆژهه لاتی ناوراست
(نافین) کهبه لانکهی شارستانی هتی کۆن دادهنری کورد لهکۆندا بهچهند ناویک
لای نهتهو مەکانی تر ناسراوه ههر نهتهو مەیهک به ناویک یان ناسناویک ناسراوه تهوه
وه ههروه ها کورد لهو سهر ده مه دا بهم ناواوانه کوردهکانایان ناسیوه تهوه :

لای سۆمه ریهکان و بابلیهکان به:

((گوتی، کورتس، کاردۆ)).

لای ئاشوریهکان و ئارامیهکان :

(گوتی، کارتی، کورتی، کاردۆ، کارداکا، کارکتان، کارداک)

لای ئیرانیهکان به:

(سیرتی، کورتیۆی، کوردیۆی، کوردراها، گورد)

لای گریک (یونانیهکان) ورۆمهکان به:

(کاردۆسوی، کاردۆخوی، کاردۆک، کورتی، کوردۆکی، کوردوتی، کوردیای،

کاردوای)

لای عه ربهکان به:

(کاردوی، باکاردا، کارتایا، کوردی)

وه میژوو نووسه کۆناکان بهگشتی ئهم ناوانهیان بهکارهیناوه بۆ کوردهکان

کوردیان بهناوانه ناسی وه به:

(کوردۆئین، کورخیج، کورتیج، کهرخ، کاردۆخی، گورد)¹

نەتەوێی کورد لەرمەگەزی هیندوئەوروپین بەیەکیک لەنەتەوێ کۆنەکانی
ڕۆژەهەڵات دادەنرێ و وەمکوردەکان دەگەرێتەوێ سەر کۆمەڵی ئارییەکان^۱ و بەپێی
بەلگە میژوووەکان نەتەوێی کورد دەگەرێتەوێ بو ۲۰۰۰ ساڵ پێش ئێستا دەربارە
ی ڕەگی ووشەیی کورد دوو لێکدانەوێ هەیە : یەکەم ووشەیی کورد بە ناوی (گوتو)
دووێم ووشە بە (کیرتی) ناسراوە :

ووشەیی (گوتو) دەگەرێتەوێ بۆ نەتەوێی (گوتیام) کە لە کەئەم نەتەوێیە لەلای
چەپی ڕووباری دیجلە وەو لەنیوان زێی بچوک و دیالەدا داژیان^۲ .
ووشەیی (گوتی) دەگەرێتەوێ بۆ زمانی ئارییەکان بەتایبەتی بۆ زمانی ڕۆژەهەڵاتیەکان
و وەک ئەرمن و سانسکریتی و یونانی .

پەنیک هەییە کە دەلێت کە (کوردیونەکان) و (کرتییەکان) یەک گەلن و هەرچەندە
کە هۆزەکانیان جیا بوون بەلام سۆمەریەکان و ئاشوریەکان و فارسەکان باس لەو
دەکەن کە ئەم هۆزە لە هەمان شوێنی کوردستانی ئێستا نیشتەجێ بوون هەروەها^۳
ووشەیی کورد لە ووشەیی (کاردۆخی) نزیکە بەوێی کە زەینەفون لەکنتییە کەیدا
و هەروەها زەینەفون لەکنتییی (ئەنەباسی) باسی گەشتەکەیی بۆ کوردستان دەکات
کە یەکەم کەس بوو سەردانی کوردستانی کردووە کوردەکان بە کاردۆخی ناو دەبات
و باسی شکاندنی ۱۰ هەزار سەربازەکانیش دەکات لەسەدەیی ۴۰۱ پ.زدا.
لەسەدەیی ۴۰۱ پ.زدا و بە کورد کە لە نەوێی میدیەکانن لە سەدەیی ۶ پ.ز
ئیمپراتۆریەکی گەورەیان دامەزراند^۴ .

بۆ یەکەم جار ووشەیی کورد لەنوسراوەکانی فارس دەرخەوتووە ئه‌ویش لە پەرەیه‌کدا
نوسراوە کە هێ سەردەمی دەوڵەتی ساسانی (ئەردەشیری بابکان) کە لە ساڵی
۲۲۶ ز نوسیویەتی کە (ناوی) (ماگی) شای کوردانی لەگەڵ ناوی دۆژمنەکانیا
هیناوه^۵)

ههندی کهس باس لهو ده کهن که کورد هکان ئهو لاوانه بن که له دهست شای ئیرانی
پر زگاریان بووه ئهم به سهر هاتهش که ده لاین (ئهژ ده هاگ) شای ئیران نه خوش بوه
وه ئهمری کردوه که دوو گهنجی بو بهین و میشکیان دهر بهینن بوی ئهو ی
فهرمانهکانی جی به جی ده کرد دوو کهسن یه کیکیان ده کوژ را و ئهو ی تریان
پر زگاری ده بوو رای ده کرد بو شاخهکان ئیتر ئهم که سانه زور دهن و دهن به
کو مه لیک و ناو نراون کورد ئهو ی جی سهر سو رمانه که به شیوه ی ۱۲ ئه فسانه
باس کراوه که ئهمانه کوردن^۶.

لای میژوو نووسه عهر به کان وهک مسعود ده لیت (رچه له کی کورد عهر به)
وه نو سهر ره بیعه ی کوری نزار دهر باره ی رچه له کی کورد ده لیت (که هو زیک
هه بوون که نا کوکیان له نیوان دروست ده بیت و جیاده بنه وه ده چن بو ناو شاخهکان
که ئهم هو زه له ناوچه ی ره بیعه له نزیک موسل ژیاون کاتیک له شاخ له گهل چند
نه ژادیکی تر تیکهل بوون زمانه که ی خویان بیر چوته وه که زمانی ره سه نی خویان
عهر به بیه)^۷

دوو شار مزای کۆن (ستر ابوو بولییس ولیقی) باس لهو ده کهن که کرتیه کان به
شاره زان له بهرد هاویشن و قوچه قانی و به ناز ایه تی ناویان دهر کردبوو ئهم وه سف
کردنه هه مان وه سف کردنی (زهینه فون) ه که وه سفی کار دو خیهکانی کردوه وه
ههروه ها (مینور سکی) باس لهو ده اکات که چۆن (کرتیه کان و کوردهکان) له ناوچه
شاخاویهکانی رۆژ ناو ادا بلاو بو نه ته وه و گه شتو و نه ته سنوری سور یاش ئهمهش
به هو ی کرتیه کان نه ته وه یهک بوون مهرو مالات دار بوون ئهو هس بو ته بلاو بو نه
وه له ناوچهکاندا تا به شوین لهو مهردا بگه رین^۸.

ئەگەر بۆلین کورد دەچیتە سەرنەژادی ئارییهکان راسترە بەبەلگەیی ئەو هی هەندی
نوسەر دەلێت (شەپۆلی یەکمەمی ئارییهکان کوردی لەگەڵ خۆی هیناوه بۆناوچه
کانی ناوەرستی ئاسیا لەدەور و بەری ۲۰۰۰ ساڵ پ.ز) و لەناوچهکانی نیوان
دەریاچەیی ئیجه تازا گرووس و لەسەر وی قەفقاس و دەریای خەزەر مەتا کەنداوی
فارس ئەنەتەوانەیی لێی دەژیان نەتەوه ئارییهکان بوون.^۹

ڕمیهک هەیه دەلێت شەپۆلیکی ئاری لەناوچهیی قەفقاسەوه هاتوون کەبەشەپۆلی
دووم ناسراوه وەپاش هەزار ساڵ لەدوای شەپۆلی یەکمەمەوه هاتوون وەزانیان
دەلێن کەشەپۆلی دووم دورنیه کەئەو کەسانە بن کە (زەینەفۆن) باسی کردوون
بەکار دۆخیهکان وە ئەو ناوچهیی کە لێی بوون دەکەوتێتە لای چەپی ڕووباری
دیجلەوه و لەنیوان خاپور و زێی گەورەدا.^{۱۰}

هەندیک لەلێکۆلەرەوان ئەو وەسفەیی کەکردی پیکراوه کە لەلایەن گەشتیارەکان
ئەوه دەردەخات کەکرد ئەچیتەوه سەرنەژادی ئەلپی کەلەکو مەلەیی ئاریکان
بەلام بەهۆی کاریگەری ئەر مەنیهکان لەسەر کوردەکانی سەر و دا دەردەکەوت
هی نەژادی دەریای سپی بەتایبەتی سامییهکان کاریگەری هەبووه لەسەر
کوردەکانی باشور. ئەگەرچی تێبینیهکی زۆر هەیه لەسەر باووباپیرانی کورد
گونجاوتیرین تێبینی ئەو هیه کە کوردەکان دەبەستیتەوه بە میدیهکانەوه لەسەر
بناغەیی تیکەل بوونی گوتیهکان بەمیدیهکان دوا ڕووخاندنی نەینەوا لەسالی
۶۶۰ پ.ز گەلێک هەبووه پێیان دەووت گوتیهکان کەلەناوچهکەدا دەژیان وە
ئێستا ئەوناوچهیه بەناوچهیهکی سەرەکی کورد دادەنرێ بەلام لەو هەدا یەک نین
کەبۆلین گەلێکی تایبەتی هەیه بەناوی میدیهکانەوه بەبەلگەیی دکتۆر سافر استیان
کەدەلێت نەتەوه یەک نیه بەناوی میدیهکانەوه ئەو هەش ئەو هیه کە له ((موره
میخیهکانا)) دەردەکو توه کە ووشەیی میدیا لەبەنجینەدا بەمانای (زەوی، شار یادییه))

ههرومهكو بوتري (ميدا گوتيوم) بهمانا وولاتي گوتيوم يا وولاتي عيلام^{۱۱}.
 ههروهه بابليهكان كاتيک كهزانياريان له سومهرييهكانهوه بو بهجيماوه به
 ههله له ماناي (ميدا) تيگهشتون وايان زانيوه كهئهم ناوه ناوي وولاتيکه يان ناوي
 نهتهويهکه نهگهرچي نهيان زانيوه سنورهکهي کامهيه ونهتهوهكهشيان نهناسيوه
 وه ههروهه ناشوريهكانيش كهوتونهته ههمان ههلهوه كه بهميراث بويان ماوتهوه
 لهلايهن بابليهكانهوه وهههروهه ئيراني ويونانيهكانيش به ميراث ويريان گرتوه
 له ناشوريهكانهوه وه نوسهره نهوروپييهكانيش لهنوسهره كونهكاني يونانهوه^{۱۲}.
 لهسهر بوني نهتهوهي (گوتي) بهلگهي زور ههيه وهك نهزادي جياواز وه
 كونترين شت دهربارهي گوتيهكان نهويه لهنوسينهكاني سومهرييهكاندا ناوي
 هينراوه ئهم ناوهينانهش دهگهرتهوه بو نهويه كهسومهرييهكان بهدهست گوتيهكان
 وه گيريان خواردبوو كهنهتهويهكي شهراني بوون كاتيک گوتيهكان لهشاخهوه
 دينهخوار هيرش دهكهنهسهر سومهرييهكان ونهكهديهكان وهههردوولايان دان
 بهوولاتي گوتيا دهنين كهپايتهختهکهي گوتي (نهرابخوا) بومهوه ئهم شاره
 لهنزیک كهركوك بوه^{۱۳}.
 نووسهرهكان سنوري وولاتي گوتيهكانيان لهوچار گوشهيهدا داناوه كهدهكهويته
 نيوان زيي بچووك وروباري ديچله وگردهكاني سولهيماني وروباري سيروان
 نهتهوهي گوتي ههميشه جيگاي ترس وهههشه بووه بهرامبهراوشوريهكان
 وهلهو شهرانهي كهبرامبهراوشوريهكان كردوويانه ناشوريهكان هيچ كات سهر
 كهوتنيان بهدهست نههيناوه بهرامبهراوشوريهكان وهههروهه ناشوريهكان وولاتي
 گوتيهكان بههوناوچانه دهلين كهدهكهويته ناوشاخهكان لهلاي وروباري ديچلهوه
 لهنيوان ههردوو زيي ديهاله دهلين لهوانهيه كه ميديا خوي بريتي بوييت له
 وولاتي (گوتيوم)^{۱۴}.

یەكەم سەرچاوه دەر بارەى میدیەكان ئەو وەسفەیه كە (هیردوتس) کردویەتی لە بارەى دروست بونی میدیەكانەوه ئەویش ئەومیه كە میژوویەکی تاریک و شاراوەیان هەبوو ئەو راستیەى كەناگۆری کوردەكانی ئیستا لەوولاتیکدا ژیاون کەبەهەلە پێیان وتووە وولاتی میدیا هەرلەبەر ئەوێش بەنەوهی میدیا ناوی کورد دەبن.^{۱۵}

خێلەكانی (میتانی، کاردوخی، گۆتی) ئەمانە لەکۆندا لە چیاكانی زاگروس نیشتهجی بوون هەرلەهەزارەى دووهمی پێش زایندا هاتوونەتە ئەوێ پاش یەكگرتنی هەردوو لۆلویی وگۆتیەكان لەسەردەمی ئاکاد وتوانییان سەر بکەون بەسەر ئەکەدیەكان وەرۆژەلات ناس فیلاذیمیر مینۆرسکی لەراپۆرتیکدا دەلێت: دورنیهنەتەوهی کورد وەختی خۆی لەرۆژەلاتی ئێرانەوه هاتبە رۆژئاوا هەروەها بابەتییکی تری بلاوکردەوه لەسالی ۱۹۳۸ دەلی: کوردەكان نەوهی میدیەكانن كەكۆچیان کردلەناوچهكانی دەروپشتی دەریای قەزوین بۆ کوردستان لەهەزارەى یەكەمی پ.زدا پاشان بلاوبونەوه لە باکووری میژووتانیا بە شیوهی فراوان پاش روخانی دەوڵەتی ئاشووری لەسالی ۶۱۲ پ.ز وەهەروەها لەگەڵ کاردوخی وگۆتی و میتانیەكان یەکیان گرتووە وەدەلێن كە دەوڵەتی میدیا یەكێك لەم سەرکردانە (کیاكسار)یان(كەى ئەخسار)یان (كەى خەسرەو) بوو یەكێتی نەتەوهی پێك هاتووە.^{۱۶}

هەروەها مینۆرسکی دەیگێریتەوه لەرۆژەلات ناسی فەرەنسی (تۆرۆدانجن) كە دەلێت: لەهەندێ لەگۆقارەكان چاوی بە دوو پارچە لەووح كەووتوو وینەیان لە سەر بوو میژوویان دەگەریتەوه بۆ ۲۰۰۰ سال پ.ز گوايا واپیشان دەیات كەلە دەورووبەرى وولاتی ئاشوریەكان وولاتیک هەیه پێی دەلێن (كادا) ئەمەش بەلگەى ئەومیه كە کورد لەشوینەدا هەبوو.^{۱۷}

ژیانی کۆمه لایهتی کورد له سههر بنچینهی باوهری (ماره) به پپی باوهری مار
کورد هکان دانیشتوی بنهرتی شاخهکانی ئاسیای بچوکن وه کورد له هیچ شوینیکهوه
نه هاتوون چونکه خوهرهوشتی کۆمه لایهتی کورد وهک خوهرهوشتی نهژاده کۆنهکان
وايه وهک خونه ریتی خواستنی ئاموزا یان گۆرانی وتنی بهر تالا له قورگهوه
وه ههروهها مار ده لیت زمانی کوردی زمانیکی ئارییه به لام به هوئی کاریگهری
نهژادی (هندی-ئاری) له سههر کورد هه بووه ههروهها دانان بهوهی که زمانی کورد
ئاریه نه گه ریت هه بو ئه وهی که زمانی کورد له زمانی ئاری لهیهک دهچن نهوه
هیچ راست نیه زمانی کوردی له زمانه بنهریه تیهکانی گهلی کورد خویهتی
ههروهها (مار) ده لیت هیچ په یوه ندییهک نیه له نیوان کورد و گوتیهکان وه له گه ل
کرتیهکانیش چونکه هیچ به لگهیهک نیه ئهم راستیه به سه لمینیت که کورد له
گوتیهکان وه یان کرتیهکان بیت¹⁸.

کورد هکان هه ره کۆنه وه پیشهی کاریان له شاخهکان بووه هه ره له شاخهکان
بژیوی ژیا نیان و هه ره له شاخهکان ژیا ون و مال و حالیان لهوئ بووه وه ههروهها
هه موو کئو و ته پۆلک هیه و شاخیک وه کانی و کانیا وهکان که لئی ژیا بن ناویکی
لینرا وه .

بهو تهی (ئهمۆنز) که ده لیت : کورد هکان ناوی زۆر سه رنج راکیشیان لینا وه
وهک کئو هکانی به مو و شاهۆ.

میژو و نووسان پیا نیان وایه که ناوی کورد له (گورده) هاتوه و اتا ئازا و چوست و
چالاک چونکه کورد هکان هیچ کات له بهر ده م دوژمن چوکیان دانه دا وه
وسه ریا نیان بو بیگانه شو ر نه کرده هیچ کات له دووژمن نه تر ساوون .

لهکونگره ی بیستهمی رۆژ هه لاتتاسان له شاری برۆکسیل پرۆفیسۆر (مینورسکی) لهسالی ۱۹۳۸ دهلئیت : دهبی ئهوه مقبول کهین که کوردهکان تهنها وتهنها لهوولاتی مادی بچکولهدا که ئاتروپاتکان و نازهرباینجانی ئیستایه که گهشهیان کردوه و پهریان سهندهوه^{۱۹}.

دکتۆر محمد جواد لهکتیبه کهیدا دهلئیت (که میژووی کوردهکان له دامهزراندنی دهولتی مادهوه دهست پیدهکات و کوردهکان لهسهدهی حهوتهمی پ.ز دا ئیمپراتۆریکی گهوهریان دامهزراند له زاگرووس وه شاری ههمه دانیان کردوته پایتهختی خویان وه ئهم ئیمپراتۆری کوردهکان نزیکه ی سهدهونیویک ی خایاندوه دوا ی ئهوه پادشای ماد ئاشوری داگیرکرد وه شاری نهینهوای ویرانکرد لهسالی ۶۱۲ پ.ز دا ئیمپراتۆریکی گهوهری دامهزراند وتوانی دهسهلاتی فرمان رهواییهکهی ههموو خاکی ئیران وتادهگاته چۆمی هالیس بگریتهوه^{۲۰}.

رشید سامی لهکتیبه کهیدا باسی مادهکان دهکات و دهلی که مادهکان بهژیانی کۆچهری و نازهل داری خهریک بوون نازاوبه غیرهت بوون و سوارچاکیان زۆر بهباشی زانیوه بههۆی ئهوهی که لهشاخهکاندا ژیاوون توانیویانه زال بن بهسهر هۆزهکانی زاگرووس دا دهولتی سیاسی دابمهزرینن تاسالی ۶۷۰ پ.ز دا بهسهر پارسهکانیش زالبین ئاشورییهکانیش بخهنه ژیر رکیفی خویانهوه پاش ئهوهی که کورووشی ههخامنهش بهیارمهتی بابلیهکان لهسالی ۵۵۳ پ.ز توانیان زنجیره دهولتی ماد لهیهک ههلبوهشینن بهلام دواتر پارس ومادهکان لهئیران بهریزوو حورمهتهوه پیکهوه دهژیان ههرئهوهش وای کردوه که میژوو نووسهکانی میسر ویونانی بهبی جیاوازی باس له پارسهکان ومادهکان دهکهن پاش ئهوهی شاری –هگمتانه – پایتهختی مادهکان بوو دواتر بووه پایتهختی پارسهکان وه نووسراوه بهردیینهکانی تهختی جهمشیدیش بهلگهی زیندوون بوو سهلماندنی

ئهم راستیه به لام دواى تیکه ل بوونی ماده کان و پار سه کان خهریک بوو پارس
جیگهی ماده کان بگریتهوه ئهمهش بووه هوی سه غلته بوونی ماده کان ناکوکی
کهوته نیوانیان و ووشهی (ناری) یان بهکار هینا ئهمهش همدوولا دهگریتهوه^{۲۱}.
میژووی کورد دهگریتهوه سهراخه کونه کان مهسهلهی نهژادوپهیدابونی کورد
تانه مرۆ بهجاکى لی نهکولراواتهوه لهسهه ئهم مهسهلهیه لیکولهرموهکان
یهکدهنگ نین و بهشیکی ئهوتیوری یانهی لهم بارهیهوه کراون جیگای متمانه نین.
زۆربهی زاناو لیکولهرموهکان پیمان وایه لهجه ره کونه کان دا جهند نهتهوه
خیلیکی وهک گوتی، لولو، کالدی، کاسی، سوربارو، هۆری جهندین هۆزی تریش
لهناوجهکانی جیای زاگروس دا واته کوردستانی ئهمرو، ههزار سال پیش زاین
بهشیکی خيله هیندوئهوروپیهکان و بهتایبهتی گهله ئیرانیهکانی وهکو میدی و بازی
وفارس و بهشیکی خيله سامیهکان لهم ناوجهیه دا جیگیر بوون^{۲۲}.
بهتیپه ربونی رۆژگار و لهئههنجامی تیکه لاوبونی شینهیی خيله بیانی یهکان و خه لکی
وخه لکی رهسهنی ناوجه کهدا خيله هیندوئهوروپی یهکان بهتایبهتی خيله ئیرانیهکان
خه لکی رهسهنی ناوجه کهیان لهبۆتهی خویان دا تواندوهوله ئههنجامی ئهم
پروسهیه داگهلی کوردپهیدابوو و روخساریکی هیندوئهوروپایی بهخۆوه گرت.
لهسهه ئهم بنجینهیه دا کوردوزمانه کهی لهئههنجامی زالبونی خيله هیندوئهوروپایی
یهکاندا داهاوو، زمانی کوردی خوی لهخویدا زمانیکی سهربهخویه و هیج
پهوهندیهکی بهزمانی فارسی پهوهنیه ئهوه نه بی که بهیهکی لهزمانه ئیرانیه
سهربهخۆکان داده نری، زمانی کوردی گهشه کردنی میژوویی تایبهتی خوی هیه
ولهراستیدا لهزمانی فارسی کۆن که نهخشهکانی دارویشی پی نوسراوه زۆر
کۆنتره^{۲۳}.

وشه‌ی ((کورد)) وهک ناوی گه‌لیک که له سه‌رخاکی ئیستای کوردستان دا ده‌ژیا، له به‌لگه‌نامه‌سه‌ر جا و ره‌ژ هه‌لاتیه‌کانی گه‌لانی کۆنی پیشه‌وه‌ی ئاسیادا و هه‌کو : سه‌مه‌ریه‌کان، گریک، ره‌ومان، ئه‌رمه‌ن، ئاشوریه‌کان، عه‌ره‌ب، فارس و گه‌لانی تری ئیران به‌کار هینراوه^{٢٤}.

به‌پشت به‌ستن به‌لیکۆلینه‌وه‌کانی میژ و ونوسی کورد محمد ئه‌مین زه‌کی و جه‌ند میژ و ونوسیکی تر به‌رونی بومان ده‌رده‌که‌وی که کورد له جه‌رخه‌کۆنه‌کان دا به‌جه‌ند ناویکی جیاواز ناسراوه‌به‌لام ئه‌وناوه‌زه‌ژۆر له‌یه‌ک نزیکن بۆ نمونه کورد لای سه‌مه‌ریه‌کان و بابلی یه‌کان به‌گوتی، جوتی، جودی، کورتس و کار دۆ و به‌لام لای ئاشوریه‌کان و ئارامیه‌کان به‌گوتی، کارت، کورتی، کار دۆ، کارداکا، کارکتان و کارداک ناسرا بوو. گه‌لانی ئیران کوردیان به

:سیرتی، کورتیی، کوردیی، کورد راها و ناسیوه، به‌لام گریک و ره‌ومان کوردیان به
:کار دوسوی، کار دخی، کار دۆک، کوردۆکی، کوردۆخی، کورتی، کوردین، کوردیای ناسراوه.

میژ و ونوسه‌کان کوردیان کوردۆئین، کرخی، کورتخ ناسیوه به‌لام میژ و ونوسه‌کانی عه‌ره‌ب کوردیان به :کار دوی، باقاردا، کارتاویا، جودی ناسیوه.

پشکنینی ئارکیۆلۆژی یانه‌ی ئه‌م دوا‌یی یه‌ ده‌ری خسته‌وه که گه‌لانی کوردستان له‌دامه‌زراندنی شارستانیتی ره‌ژه‌لاتی ناو راستدا ره‌لیکی دیاریان هه‌بوه^{٢٥}.
کور ش به‌یار مه‌تی کورد سه‌ر کهوتنی مه‌زنی به‌ده‌ست هیناوه و هه‌مه‌وه‌ها له ئیمپراتۆری هه‌خامه‌نشیدا کورده‌کان به‌هیزیکی گه‌وره‌له‌گه‌ل ئه‌لگزانده‌ری مه‌کدۆنیدا به‌شه‌ره‌اتن و گزینه‌فۆن که له‌کشانه‌وه‌ی ده‌ هه‌زار شه‌ر که‌ری گریک دا به‌شدار بوو باسی ئازایه‌تی و نه‌به‌ردی کورده‌کانی کردوه ئه‌وله‌کتیه‌که‌یدا

((کروبیديا)) کوردی به کار دۆخین ناو بردوه وه به پێی کروبیديا له کار دۆخیهکان لهکیو ههکان دهژيان ووه ههروهها شهرکهری ليهاتوبون و ههچ کات ملکهجی شای فارس نهیون.^{۲۶}

زانای سوڤیهت کورد دۆیف نویسیویهتی ((زاراوهی کورد لهجهه کۆنه کانهوه بهمانای کۆمهلی خهله کوردهکانی ئهوسای بهشی ناو راستی کوردستانی ئیستا بهکار هینراوه، کورد وهک ئهفخان، فارس، تاجیک وئالسن ئارینهژادهوزمانی تاییهتی خۆی ههیه وهههروهها ژيانی ئابوری سهر بهخۆو کهلتور و میژووی تاییهتی خۆی ههیه لهبهر ئهوه بهههچ جهشنیک نابی گهلی کورد بهگهلی فارس و گهلی ئیرانی دابنری لهبهر ئهوه دهبییت ئهوه پرویاگه ندانهی که ئیرانیهکان دهی کهمن رعت بکریتهوه چونکه له راستیدا شتیک نیه پێی بگوتری گهلی ئیران بهلکو کۆمهلیک گهل و نهتهوهی ئیرانی ههمن بۆنونه ههچ گهلیک بهناوی سلاقهوه نیه بهلکو چهند نهتهوهیهکی سلاقی ههمن وهک روس، پۆلۆن، بولگار و چیک که ههر یهکنیکیان کهلتور و زمان و میژووی تاییهتی خویان ههیه.^{۲۷}

بۆیه ئهوهی نهتهوهیهکهکانی تورک و فارس و عهرهب بلاوی دهکهنهوه ههچ بایهخیکی نیه ئهوان پێداگری لهسهر ئهوه دهکهن که گوایه ههچ نهتهوهیهک نیه بهناوی کوردهوه ئهمن قسانهیی ئهوان دهی کهمن دوره له راستیهوه ههچ نرخیکی نیه وهک له ههندی کهسایهتی ئیرانی وهک پرۆفیسۆر یاسمی، عهباسی، نادر، برهزم ئاراو وهزیر فههمی دهلین که گوایه کورد—فارسیان فارسی کیویه وهههروهها ههندیک له تورکهکانیش له کهسایهتی ههکانیان وهک عیسمهت ئینونو، ئوزاقلیگیل، عابیدین ئوزمان وزهکهریا کورد به تورکی کیوی ناوده بهن پاشان عهرهبهکان دهلین که گوایه رچهلهکی کورد دهچینه سهر رهبیعهی کوری نهزاری کوری

مه عاديان بو موزمري کوري نهزار بهلام ئهم چهشنه شيواندني ميژووه که خوي
له راستيدا ئهم قسانه دورن له راستيهوه و ئهمهش هيچ نر خيكي نيه چونکه گهلي
کورد بریتيه له ميژووي خهباتي بي پسانهوه دژي دهگير که ران ملکه چ نهکردن^{۲۸}.
بويگانهوه ههولي به دهست هيناني مافهراواکاني خوي داوه ههريويه گزينهفون
له کتيبه کهيدا باسي خوراگري وگورچ وگولي کار دوخي کهان دهکات و باسي
ئهوهش دهکات که چون کار دوخي کهان پهکي له شکر کيشيه کاني شاي فارسيان
خستبوو تهنا نهت له شکر يکي سه دوبيست ههزار سه ربازيان تهفروتونا کرد^{۲۹}.
ئيمه ليردا به تيروتسهلي له ميژووي چه ر خه کونه کاني کوردستان ناکولينهوه
بهلام پي داگري له سه ر ئه وه ده کهين که کورد له چه ر خه جيا جياکان دا هيچ کات
سه ر بهستي خوي به هيچ بيگانه يه که نه فروشتوه وه ههروها سه ري بو هيچ کهس و
بيگانه يه که دانه نهوانوه هه ميشه دژي هه موو ئه لايه نانه بوته وه و خهباتي به ر امبه ر
کر دوه .

کورد له کوندا دوژ منه کاني به تاييه تي فارس و عه ره ب و تورک که ناوي کورد يان
به تالان به ري به رو بوم و ئاژ له کانيان داناوه وه ئهم ناو ز پاندنه ي کورد يش
خور ئاواييه کانيش ئهم ناوه يان بو کورد به کار هيناوه وه که ئه وه ي کورد يان به
کيوي ترين مروث له قه له م داوه وه ههروها نوو سه ره کان و گه شت يار ه کانيش
ئهم ناوانه يان له کورد ناوه وه که ناپاک ، دل ره ق و ده مار گير وه گه لي ناوي تر يش
ئهم قسانه هيچي راست نيه ئه و يش به به له گه ي ئه وه ي هه ندئ له گه شت يار ه کان
له گه ل کوردا ژياو ن يان سه ر دانيان کردوون کورد يان زور به لاوه باش بووه وه که
(مستر ريچ) که گه شت يار يکي ئينگليزه باسي کورد دهکات و ده لئيت
(کورد نه تهويه که هه تا بلئيت حه زي له کومه لايه تيه وه له ناو خوياندا هيچ

حسوودیەک بهیهک نابهن و وه نهم بیست له هیچ کوردیک که جنیوبه
دووژمنهکەشی بدات ئەگەر چی زۆر دوژمنیشی بیت) ^{۳۰}.

وه (بندر) که گهشتیار یکی فەرەنسیه بهم شیوهیه باس له کوردهکان دهکات دهلیت:
(نەتەوێههکی خۆرهوشت بهرزن و بههیزن و زیرهکن نمونهی باشین وه ئەگەر
شارستانیەت بیان گاتی ئەوه بی گومان زۆر بهرتر دهبن له دراوسێکاننیا)
به وورد بوونهوه لهباری کۆمه‌لایهتی و مرقایهتی کورد ئەو بوختانانی که
گهشتیارهکان دژمنهکانی کورد ونووسهره نهزانهکان بهرامبه‌ر کورد کردوویانه
همموی به‌درۆ دهمخوێنهوه وه ناوهندتۆرهی که کورد چهتهی وشهرانی و دڵ رهقی
یان به‌سه‌ر کوردا سه‌پاندبوو وه هه‌ندیک ده‌لیت که کورد شه‌رانی به‌لام کورده‌کان
خاوه‌نی مه‌رومالات بوون وه حکومه‌تیک به‌هیزیان نه‌بووه هه‌ر بۆیه بۆ
پاراستنی مه‌رومالاته‌که‌ی شه‌رانی بووه ^{۳۱}

نووسهر (کمبرلاند) ده‌لیت (ووشه‌ی کینه له زمانی کوردیدا نه‌بووه وه کورد
نازایه‌تیه‌کی زۆری هه‌یه له‌کاتی شه‌ردا هیچ کاتیک له مردن نه‌ترساوه وه
له‌به‌رده‌وورو پشته‌که‌ی فیری پاشه‌که‌وتکردنی دانه‌وێله بووه ماله‌یک کورد نابینی
که شوینی پاشه‌که‌وت کردنی تیا نه‌بیت وه هه‌میشه به‌خشنده بووه به‌رامبه‌ر
هه‌ر میوانیک که هاتبیت بۆلای و پێشوازیه‌کی گه‌رمیان لی کردوه).
وه‌ئەو نووسەر و گه‌شیارانه‌ی که کوردیان به‌ دڵ ره‌ق وشه‌رانگیز دانابوو ئەوا
به‌هه‌له‌دا چوون ^{۳۲}.

پهر اويزهكان

بهشي يهكهه

باسي دووهم

۱. ميژووي كورد ونيشتيماهه/كمال ابوبكر/شويني چاپ نيه/ناوي چاپخانه
نيه/۲۰۰۰/۲ لا

۲. ريشه نهدادي كورد/احسان نوري/شويني چاپ نيه/ناوي چاپخانه نيه/سالي
چاپ نيه/۵ لا

۳. كورد ومهسهلهي كورد/وهرگيرئهمين مونابجي/چاپخانهي
كامهران/سلیماني/۱۹۶۱/۱۰ لا

۴. ههمان سهراوهي پيشوو/۱۱ لا

۵. ههمان سهراوهي پيشوو/۱۲ لا

۶. شهرفنامه/مير سهرف خاني بهدليس/ناوي چاپخانه
نيه/بغداد/۱۹۵۱/۱۲ لا

۷. ههمان سهراوهي پيشوو/۱۳ لا

۸. كورد ومهسهلهي كورد/وهرگيرئهمين مونابجي/چاپخانهي
كامهران/سلیماني/۱۹۶۱/۱۵ لا

۹. فهلسهفهي شەرق/محمد غلاب/شويني چاپ نيه/ناوي چاپخانه نيه/سالي چاپ
نيه/۸۸ لا

10. An thropology of Iraq/فيلد/زانكووي هارفارد/۱۹۵۲/۵۶ لا-۶۱

۱۱. ميژووي موسل/سلیمان سائغ/شويني چاپ نيه/ناوي چاپخانه نيه/سالي چاپ
نيه/۲۷ لا

۱۲. كورد ومهسهلهي كورد/وهرگيرئهمين مونابجي/چاپخانهي
كامهران/سلیماني/۱۹۶۱/۱۹ لا

۱۳. رحله المنشئ البغداد/حمه ناغا/شويني چاپ نيه/ناوي چاپخانه نيه/سالي چاپ
نيه/۶۴ لا

۱۴. کورد و مهسهلهی کورد/وهرگیر ئهمین موناچی/چاپخانهی کامهران/سلیمانی/۱۹۶۱/۲۰ لا
۱۵. ههمان سهرچاوهی پیشوو/۲۰ لا
۱۶. میژووی کورد و نیشتمانهکهی/کمال ابوبکر/شوینی چاپ نیه/ناوی چاپخانه نیه/۲۰۰۰/۵ لا
۱۷. ههمان سهرچاوهی پیشوو/۶ لا
۱۸. کوردستان و ئیستراتیژی دهو لهت/حوسینی مهدهنی/ناوی چاپخانه نیه/چاپی یهکهه/ههولیر/۲۰۰۰/۴۸ لا
۱۹. جغرافیای تاریخی ایران/محمد جواد مشکور/شوینی چاپ نیه/ناوی چاپخانه نیه/سالی چاپ نیه/۱۳۴ لا
۲۰. کرد و پیرستگ تاریخی و نژادی/رشد یاسمی/شوینی چاپ نیه/ناوی چاپخانه نیه/سالی چاپ نیه/۲۰ لا
۲۱. تاریخ ایران باستان تا امروز/کیخسرهو کشاورزی/شوینی چاپ نیه/ناوی چاپخانه نیه/سالی چاپ نیه/۶۸ لا
۲۲. جولانهوهی رزگاری نیشتمانی کوردستان/عزیز شهزینی/سهنتهری لیکولینهوهی ستراتیجی کوردستان/چاپی چوارهم/سلیمانی/۱۹۹۸/۲۵ لا
۲۳. ک. کوردویف/شیواندنی میژووی کورد له نوسینهکانی میژوو نووسهرو بورژوازیهکانی ئیران/گوفاری یاداشتی زانست/لینینگراد/ژمارهی ۴ سالی ۱۹۵۴
۲۴. جولانهوهی رزگاری نیشتمانی کوردستان/عزیز شهزینی/سهنتهری لیکولینهوهی ستراتیجی کوردستان/سلیمانی/چاپی چوارهم/۱۹۹۸/۲۶ لا
۲۵. میژووی کورد و کوردستان/محمد ئهمین زهکی/وهرگیران:محمد علی عهونی/قاهره/۱۹۳۹/ناوی چاپخانه نیه/۸۱-۸۲ لا
۲۶. گزینهفون، ئاناباس/وهرگیران:ف. ماکسیمو/بهشی سی یهه/بهرگی پینجهه/۱۹۵۱/۸۳ لا

۲۷. ک. کوردو یف/شیواندنی میژووی کورد له نویسهکانی میژوو نووسهرو
بورژوازیهکانی ئیران/گوفاری یاداشتی زانست /لینینگراد/ژماره ی ۴ ی سالی
۱۹۵۴

۲۸. مهسهله ی کوردو یاسای نیودهو لهتەن/جاسم توفیق خوشناو/سهنتهري
لیکۆلینهوه ی ستراتیجی کوردستان/سلیمانی/۲۰۰۱/۲۷ لا

۲۹. گزینهفۆن، ئاناباس/وهرگیران: ف. ماکسیمۆ/بهشی سی یهه/بههرگی
پینجههه/۱۹۵۱ لا/۸۲

۳۰. رحله المنشی البغداد/حمه ئاغا/ شوینی چاپ نیه/ناوی چاپخانه نیه/ سالی چاپ
نیه/۶۴ لا

۳۱. کورد و مهسهله ی کورد/وهرگیر ئهمین موناچی/چاپخانه ی
کامهران/سلیمانی/۱۹۶۱ لا/۷۴

۳۲. ههمان سههراوه ی پیشوو/۷۵ لا

بهشی یه کهم

باسی دووهم

سهرنجیک له سهر کوردستان

ووشه‌ی کوردستان واتای ئه‌و وولاته‌یه که کوردی تیا نیشته‌جین و سنوری
جوگرافیای تایبته به‌خۆی هه‌یه ههر وهک وولاتانی تری جیهان وه‌هه‌روه‌ها
کۆنترین سهرچاوه که‌ووشه‌ی کوردستانی تیا دهر که‌ووتوو هه‌ویش سهرچاوه
یۆنانیه کۆنه‌کانه وه نووسهره یۆنانی و رۆمانیه‌کان که‌کوردستانیان به ناوی
(کوردونس) وه سریانیه‌کان پێ دهوت (کاردوخی) مه‌به‌ستی ئه‌وه‌بوو که ئه‌و
ولاته کاردوخیه‌کانی لێ ژیاوه و که‌وتۆته نیوان شاخه‌کانی دیار به‌کر و
نوسه‌بیین و زاخۆوه ئه‌گهر چی سنوری به‌ته‌واوته‌ی دیار نه‌بووه به‌لام نووسهره
عه‌ره‌به‌کان له‌باس کردنی کوردستان ئه‌وناوه‌ی که یۆنانیه‌کان له‌کوردستانیان
نابوو ئه‌ومیان به‌کار نه‌ده‌هینا به‌لکو پێان دهوت (هه‌ریمی شاخاوی) وه‌ها
سنوری کوردستانیان دیاری کردوه که له‌سهر و رۆژئاوای ئێران هه‌و تا ورمی و
له‌ده‌شته‌کانی عێراق هه‌و درێژ ده‌بێته‌وه هه‌تا بیابانی گه‌وره‌ی ئێران و ناوچه
شاخاوییه‌کانی ئازربایجانیش ده‌گرێته‌وه ئه‌م هه‌ریمه شاخاوییه ئه‌وناوچه‌یه‌یه
که‌نووسهره یۆنانیه‌کان ناویان نابوو (میدیا) به‌لام میژوو نووسهره عه‌ره‌به‌کان
ناویان نا (عێراقی عه‌جه‌می) له‌بهر ئه‌وه‌ی جیا بکریته‌وه له‌ (عێراقی عه‌ره‌بی)^۱.
ووشه‌ی کوردستان بۆیه‌که‌م جار له‌سه‌ده‌ی ۱۲ زاینیدا له‌ده‌وری (سه‌لاجقه‌کان) دا
به‌کار هاتوو وه سولتانی سنجار هه‌ستاوه به‌ جیا کردنه‌وه‌ی هه‌ریمه شاخاوییه‌که
له‌ به‌شی عه‌ره‌بییه‌که‌ی و خستویه‌تییه ژێر ده‌ستی (سلیمان) شای خزمیه‌وه ئه‌م
مه‌ش بریتی بوو له‌و زه‌وییه‌ی که‌که‌وتبوه نیوان ئازربایجان و لورستان هه‌و
که‌شاره‌کانی (کرمانشان، هه‌مه‌دان، سنه، دینه‌ور) و ئه‌وناوچه‌یه‌ی که‌وتونه‌ته‌وه

نیوان شاخهکانی زاگرو سهوه (شاره زور، کویسنجق) پاشان میژوو نووسهکانی
 عمره ب ئهم زار او ه جوگرافیا یه یان به کاره یناوه وه بویه کهم جار له پهراوی
 (نزهت القلوب) کهله سالی ۷۴۰ کۆچی دا (مستهوفی لقهز وین) نووسویهتی
 وئهم زار او هیه بلاو بوتهوه هه تاکوو وای لیهات هه موو دهره به که کوردهکانی
 (ئیران وتورکیا) ی گرت هوه وه ههروه ها له (شهرفنامه ی میر شهرف) خانی
 بهدلیس بهفهرمانی شاعهباسی دووم سنوری کوردستانی دیاری کردوه له سالی
 ۱۵۸۶ ز. دا که بهم جوړهیه (له قهراخ دهریای هور مزهوه یا کهنداوی فارس
 نزیک دهریایی هیندی به هیلی دهست پیده کات تا وولاتی مه لانی کهه ویش
 شاریکه له وویلایهتی خه ربوت له کوردستانی تورکیا وه (نریش) شاریکه له
 سهرووی حه له بهوه وئهم هیله در یژ ده بیتهوه تا وویلایهتی فارس و عیراقی
 عهجه می وئازرباینجان وئهر مهنستانی بچووک وگه ووره بهمانی وویلایهتی
 (ئهمنه، کلکیا وئهر یقان) یش دهگریتهوه و وویلایهتی کوردستانی تورکیا له
 (دیار بهکر، مووش و دهرسیم) پیک هاتبوو^۲.

ماموستا مینورسکی دوا ی لیکدانهوه ی گۆرانی میژووی زار او ه ی کوردستان
 بو ی دهر کهوتوو ه: که هه رچونیک بی زار او ه ی جوگرافیا ی کوردستان بلاو
 بوونهوه ی راسته قینه ی کوردهکان پیشان نادات ئهمهش مانای ئه و ناگه یه نی
 که کوردستان وولاتیکی بی سنووره وه زور له نووسهر مکان سنووری
 کوردستانیان دیاری کردوه وهک نووسهر (ئهموندز) سنوری کوردستانی زور
 بهروونی دیاری کردوه وه بهم شیوهیه:

(له باکور مه ئه و هیله در یژ ده بیتهوه له ئیریوان و ئهر زروم وئازرباینجانهوه که
 به شیوهیه کی کهوانه یی در یژ ده بیتهوه بهناو ماراش و بهرمو حه له ب و ه دیسانهوه

دریژ ده بیتهوه بهرمو رۆژ ئاواى دامینى شاخهكان دا ههتا پرووبارى ديجله وه
له دواييدا بهرمو رۆژ هه لاتى ئاوهر ووى پرووبار مکهدا کهمیک ژووروى شاخهكانى
حهمرين ده کهوئیت ههتا سنورى عێراق و ئێران له نزیک مهندهلییهوه وه وولاتى
ئێرانیهوه له رۆژ هه لاتیهوه دریژ ده بیتهوه له ئهریقانهوه بهرموه خوار ووى رۆژ
هه لات کهله ناوچهكانى ورمى ومه هاباد وسابلاخ وسهقزو سنه و کرماشان
بهلام ریگای نیوان کرماشان ومهندهلى سنوریکی جیايه له نیوان کورده
راسته قینهكان و لورولهكانى خزمیان که جاروبار به کورد له قهلمم دهرین وه
ئهگەر لورمان به کورد دانا ههروهکو زۆربهی بهلگه میژوویهكان دانى پێدادهنین
ئهوکاته سنورى کوردستان دریژ ده بیتهوه تاكو کهنداوى فارس بهدریژایى
شاخهكانى زاگروس، بهم جوړه بۆمان دهر ده کهوئیت که جهگرافىای کوردستان
جوگرافىایهکی شاخاوییه^۳.

پیش جهنگى جیهانى یه کهم کوردستان دابهش کرا له نیوان تورکیا و عێراق و
ئێران وچهند پارچهیهکی بچووک له سوريا وئهمینیا وه زۆربهی کوردهكانى
تورکیا لهشارهكانى ئهزر رۆم، سیفاس، کارس ئاگرى، فان، موش، سورات، دیاربکر،
ماردین، عرغه و عهزیزه نن بهلام له ئێران له زۆربهی شارهكانى کرماشان،
ئهردهلان و جهند بهشیکی له وویلايهتى ئازربایجان داگیر کردوه بهلام لورمهكان
لورستانیان داگیر نه کردوه وه له بهشى عێراق کوردهكان له چوار پاریزگا
کۆبونهتهوه وهک سلیمانى وهولیر وکه رکوک وموسل ههروهها له ناوچهی
خانهقینیش له پاریزگای دیاله وه پاریزگای سلیمانى دانیشتهوهكانى ههموو کوردن
وه پاریزگای ههولیر جگهله بهشیکی زۆر کهم که تورکمانن ههموو کوردن
وله شارى بهغداد ژماریهکی زۆر کوردهیه^۴.

کورد له متهی ههیه له لایهن بیگانهو در او سیکانیهو چهو سینراو متهو له کوتای
شهری جیهانی یه کهم و دووهم زۆر ناوچه هه بوو به ئاسانی دهو تونرا لهرووی
میژووی و نه متهو ایستهو ههروها لهرووی زمانیشهو جیا بکه متهو که ناوچه یه کی
کوردیه خاکی کوردستانه به لام فارس و تورک و عهره ب به هووی راگواستن و
نیشه جیکردنهو روخساری ناوچه کوردیهکانیان گۆریوه، وه ههروها ئیستا ناوچه
کوردیهکان جوگرافیشیان گۆراوله روژه لاتێ کوردستان تهنها یه که ناوچه
به خاکی کوردستان داده نری وه له باکوریش به خاکی کوردستان ده لێن "ئه نادۆلی
روژه لات" و له روژئاوا دا به خاکی کوردستان ده لێن "جزیره" و نه ناوچه یه
که به خاکی عێراقه یه پێی ده لێن ناوچه ی "ئوتۆنۆمی" و نه پارچه پارچه بونه
بوته ئهوهی که دهست نیشان کردنی سنوری کوردستان ئهرکیکی گران و دژوار
بیت.

دریژی روبهری کوردستان دریژی ۹۰۰ کم پانیه که ی ۲۰۰ کم تا ۷۰۰ کم
ده بیت وه بهرزی لهرووی ده ریاوه ۱۰۰۰ م خالی هه ره بهرزی له لوتکه ی ئارات
که بهرزیه که ی بریتیه له ۱۶۸ مته ره، خاکی کوردستان به ناوچه یه کی گرنگ
داده نری چونکه چه ندین روبار هه ن گرنگترین روبار روباری دیجله و فورات
له باکوری کوردستان وه روباری قۆل ئوزهن له روژه لات، وه دوو زی ههیه
وزیی گه ره وزیی بچوک که له باکور و روژه لات هه لده قو لیت.
هه ندیک ناوچه گه رمه و هه ندیک ووشک و سارده و نه مهش هه ندیک ناوچه به
ناوچه ی گه رمیان دادانری وه که کهرکوک و خانه قین و چه ندین ناوچه ی تریش
وه هه ندیک ناوچه به باوچه ی کویستان دادانری وه که سلیمانی و ناوچه ی
شاربازیر و پینجوین و چه ند ناوچه یه کی تریش، کوردستان به سامانی سروشتی

بهناوبانگ و دهو لهمه نه بهتاییهتی به نهوت وه به گازی سروشتی وزیرو
خهلوز و نه له منیۆم ---- هتد، وه ههروه ها خاکی کوردستان لهروی زهوی وزارو
به پیتی خا که که ی بو کشتو کال و به خێو کردنی ناژهل.
جهمکی ئهم ناوه جهمکی دهولتی و کارگیری نیه بهلکو جهمکی ئینتوگرافی
وجوگرافی و نه تهو مییه چونکه به شه جیا جیاکانی کوردستان بهشیکی سنوری
دهولتانی عیراق و سوریا و ئیران و تورکیا پیک دههینن
وبه شیوهیهکی گشتی خاکی کوردستان بهریژهی % ۳۰ له ناو خاکی تورکیا و ئیران
و عیراقه.

بی گومان کوردستان ناوچهیهکی دیاریکراوی کارگیری یاخود خهند ناوچهیهکی
کارگیری نیه بهلکو نهو ولاتهیه که کوردی تیادهژی ولهکونهوه به خاک و نیستمانی
خوین دهزانن

سنوری خاکی کوردستان له رۆژ ئاوا دا دهست پیدهکات له ناوچهکانی کیلیس
؛ مهراش ؛ ستازو لیویرک داتیدهپهری و روودهکاته باکورتا رووباری کیلیکیت
و مارابهو بهرمو دهریای ناو راست^۶.

له رۆژه لهاتهوه لهشارهکانی بابیور و تۆلتی یهوه دهست پیدهکات بهخوارووی
رۆژه لهاتی قارس و لیواری رۆژ ئاوا دهریاچهی ورمی داتیدهپهری لورستانی
ناوچهی بهختیاریهکان دهبری تادهگاته سنه و کرماشان.

له باشور دا له لورستانهوه دهست پیدهکات و روودهکاته باکوری رۆژ ئاوا به
خانهقین و کفری تیدهپهری تادهگاته نزیک جیای همرین لهوی داو
روودهکاته رۆژ ئاوا به ناوچهکانی خواروی جیای شنگاردا تیدهپهری و فورات
دهبری لهشاری تهرا بلس و خوارووی کورداخ نزیک دهبیتهوه تالهسهروی
ئهسکه نهروون دا دهگاته دهریای ناو راست^۷.

نهخشه ی کوردستانی گهوره

خاکی کوردستان پهژژینیکی سروسستی لهنیوان ههردوو روژههلاتی ناو راست و
نزیکدا پیک دههینی.

ئهمهس خوی لهخویدا ناوجهیهکی جیاواز دروست دهکات چونکه کیوهکان
کوردستان لهولاته دراوسیکان جیا دهکهنهوه و بونهته سنوریکی سروسستی بوخاکی
کوردستان .

کوردستان ناوجهیهکی شاخاوی فراوان داگیردهکات کهتیدا دوو روبارهگهوارهکی
ئاسیا ههلهدقولین :

واته روباری فورات و دیجله و و دوولقه گهوارهکی زیی گهواره زیی بجوک.

رووبهیری کوردستان ۵۰۰ ههزار کیلومهتر زیاتره

واتا رووبهیری کوردستان بهقهدهر تیکرای رووبهیری خاکی عیراق، سوریا،
لوبنان، ئوردن، فهلهستین، ئسرائیله واتا خاکی کوردستان بهقهدهر رووبهیری خاکی
هه و لاتیک دهبیت کهباسمان کردوه لهسهروه^۶.

ههروهها لهروی سامانی سروسستی وکانزایی یهوه کوردستان زور دهولههمنده
بهلام بهشیکی گهوارهی ئهم سامانه هیشتا بهتهواوی کهلکی لی وهرنهگیراووه
گرنهترینی سامانی سروشتی وکانزای ئهمانهیه :

نهوت کهبهشیوهیهکی تاییهتی لهناوجهکانی کهرکوک، زماروخانهقین وههروهها
لهباکوری دا لهناوجهی سیرت وباتمان، وهلهروژههلات له ناوجهی کرماشان وله
روژئاوا قهرمجوک دهههینری وه بیجگه لهنهوت ئاسن، توتیا، قورقوسم، زیو،
کرۆم و مۆلیبدن ههیه^۸.

مس لهناوجهکانی ئهرگانه <درسیم> دهههینری وههروهها لهپالو، ئاکری و
ناوجهکانی دهووبهیری وان مسی خاو دهست دهکهوی.

خهلوزی بهرد له زۆربهی زۆری به شهکانی کوردستان ههیه و بهشیوهیهکی
تایبهتی له سلیقانه، خاریت، وان، کیمه، جیمش، خزک زاخو ههیه.
ئاسن له ناوچهکانی نزیک مادن و ئامیدی ههیه. قورقوشمی خولهکیانه، کرۆم و
مهگنیسۆم له بارزان، زیر و زیو له ناوچهی دیار به کر ههیه.
سه ره رای سامانی کانزای کوردستان به کانزاده و له مهنده به تایبهتی له ناوچهکانی
دیرسم، ئاگری داخ و ئهرزجان. سه رجاوهی گوگرداو کهوتو ته ناوچهکانی
ئهردیس، جوله میرگ و باشقه لا.

نهوت گرنهترین سامانی کوردستانه له سالی ۱۸۴۲ میژهر بولتوون سه رنجی داوه
ته ئهم مه سه لهیه و له و تاره ی که له کۆری پاسایهتی عوسمانی دا خویندرایه وه
سه رنجی گو یگرهکانی بو گرنگی نهوتی کوردستان راکیشا، نهوتی کوردستان به
شیکی زۆری ئهونهوته پیک دههینن که له رۆژهلاتی ناو راست ده ردههینری وه
ههروه ها جاله نهوتهکانی عیراق، ئیران، تورکیا بهشیوهیهکی سه رهکی کهوتونهته
سنوری کوردستانه وه^۹.

ف.س. باسکن له کتیه کهیدا ((مۆنۆپۆلی نهوت له دوو رۆژهلاتی ناو راست نزیکدا))
نوسیویهتی:

((ئیهتیاتی سه رهکی و بنجینهیی نهوت له ناوچهکانی کهرکوک دایه که ئه ویش
ناوچهیهکی کوردنشینه، جاله نهوتهکانی کهرکوک یهکی که له سه رجاوه مه زنهکانی
نهوتی جیهان پیک دههینن وه جاکترین جاله نهوتی کهرکوک له ناوچهی
باباگورگوردایه که ۸ کم له کهرکوک وه دوره وه ئهم ناوچهیه لکۆنه وه به ئاگری
هه می شه ی ناسرا وه، ده رپهرینی گازی سروشتی و نهوتی داگیرساو هوی ئه و ئاگره
هه می شه ییه بو ه که تا ئه مرۆ له کوژانه وه نه هاته وه))^{۱۰}.

وه دهو لهتانی داگیر کهری کوردستان به شنیو میه کی زوړ تر له جاران ده ستیان کردوه بهراونان وراگواستنی کوردان له خاکی بابا پیرانیان وله شوینی ئهوان عه رب و تورک و فارس نیشته جی ده کم و له لایه کی تر پوژ له دوا ی پوژ ژماره میه کی زوړی کورد به نا چاری بو کار کردن پروو ده کم نه شاره گهوره مکانی وهک ئهسته نبول و ئه لمانیا و بهریتانیا و سوید و مچندین و لاتی تریش که کوردهکان رویان لی کردوه.

بو ئه وه ی ژماره ی کوردهکان بزانیان ئهوا سهیری ئاماری رسمی ژماره ی دانیشتوانی دهو لهتانی داگیر کهری کوردستان ده کمین که له سالی ۱۹۹۰ وهرده گرین که له لایه شاره زایانی کورد و غیره کورد پیش کهش کراون

خشته ی سالی ۱۹۹۰

ولات	ژماره ی دانیشتوان	پیژه ی کورد	ژماره ی تهوا ی کورد
تورکیا	۵۶۹۹۷۰۰۰	۲۳%	۱۳۱۰۹۰۰۰
ئیران	۵۶۴۰۰۰۰۰	۱۶%	۸۹۲۰۰۰۰۰
عیراق	۱۷۹۰۰۰۰۰	۲۸%	۵۰۱۲۰۰۰۰
سوریا	۱۲۰۰۰۰۰۰	۱۱%	۱۳۲۰۰۰۰۰

خشته ی سالی ۲۰۰۰

وولات	پیژه ی گه شه کردن	ژماره ی دانیشتوان	پیژه ی کورد	ژماره ی تهوا ی کورد
تورکیا	۱،۸%	۶۶۸۰۰۰۰۰	۲۳%	۱۵۳۶۰۰۰۰۰
ئیران	۲،۳%	۶۸۸۰۰۰۰۰	۱۶%	۱۱۰۰۰۰۰۰۰
عیراق	۳،۴%	۲۶۳۰۰۰۰۰	۲۸%	۷۳۶۰۰۰۰۰
سووریا	۳،۶%	۱۷۸۰۰۰۰۰	۱۱%	۱۹۵۸۰۰۰۰

لهروی ئایینیوه کورد تا نیوهی یهکه می سهدهی خهوتهم زهردهشتی بوه بهلام
کاتیک عهر بهکان ئایینی ئیسلامیان له کوردستاندا بلاو کردهوه کوردهکان بههوی
کاری گهری عهر بهکان له سهر کورد کورد بوبه موسلمان ئه گهرچی کوردستان
بهشیک بووله دهولتهی ئیسلامی بهلام هه موو میرنشینه کوردیهکان له کاروباری
ناوخی دا سهر بهخوبوون و له لایهن میرنشینه دهر به گه گانهوه بهریوه دهر
ههروه ها له کتیه کهی شهره ف خانی دا که ناوی شهره فنامهویه دهلیت : که کهس
نهی دهویرا بیت هیرش بکاته سهر کوردهکان بهلام ئهوهی بوبیگانه گرنه بوو
تهنها وهرگرتهی باج بوو له کوردهکان وه ههروه ها دهلیت که کاتی تهیموری لهنگ
هیرشی کرد بوسهر کوردستان کوردهکان بهرپرچیان دایهوه ونه ی توانی
کوردستان داگیر بکات^{۱۲}.

ههروه ها کورد وهک هه موو نه تهوه کانی تری جیهان خاوهن ئالای خویهتی ووه
ئهم ئالایه ههر له کاتی دروست بونی ههتا ئیستا جهندین گور انکاری به سهر دا
هاتوه کورد له ره گزی ماده کانه وه ماده کان ئالای خویان هه بووه که پیک هاتوله
رهنگی (سور، سپی، زهرد، سهوز، شین) که رهنگی سور به هیلیک له سهر وهو
رهنگی زهرد له ناو را ست و هیلیکی سهوز له خواره وه که ماده کان ۷۰۰ سال پیش
ئستا دامه زرا وه وه ماده کان له کاتی سهر کهوتن له شهر مکندا ئالای خویان هه لدا وه
لهو شوینهی که داگیریان کرده وه دواتر کاتی دهولتهی ئه یوبی هاته دامه زراندن
ئالای تاییهتی خوی هه بوو که ئالا که بهشیوهی باز نهیی و دریز له رهنگی سهوز
پیک هاتبوو له سهر رهنگه سهوز که به رهنگی رهش و له سهر دوو هیل زهرد
به زمانی عهر بهی نووسرا بوو (لا اله الا الله) له سهر وهی ئالا که خوریکی زهرد له ناو
مانگیکی هیلالی دا بوو بهلام دوا ی ئهوهی که دهولتهی زهند دامه زرا ئه ویش

ئالای خوی هه بوو که پیک هاتوو له شیوهی سیگۆشدا له زمینیکی سپی هه تاوله

پشت شیریکه وه ده بینرا له سه ره هه رسی لای ئالا که شدا هیلکی باریکی

سهوز هه بوو ۱۳.

وه میژووی دروست بونی ئالای کوردستان ده گهریته وه بو سه دهی بیسته م

به تایبتهی له رۆژی ۱۹۴۵/۱۲/۱۷ که کۆماری کورد به سه ره پهرشتی (قازی

محمد) ئالای کورد هه لدره وه ئیستا ئالای کوردستان که ئالای فه رمی هه ره چوار

پارچه ی کوردستانه پیک هاتوه له رهنگی سوور له سه ره وه وله ناو را ستدا رهنگی

سپی و که خۆریکی زهردی تیایه و رهنگی سهوز له خواره وه وینه ی ئالای

کوردستان

وه نه ته وه ی کوردیش خاوهن سروودی نیشتیمانی خویهتی و ئهم شعره ش به ناوی

به ناوی نه ی ره قیب که هی شاعیرنالی یه که ناوی تهواوی (مهلا خدر کوری

ئهحمه دی شاهه یسی ئالی بهگی میکاییلی) له سهالی ۱۸۰۰ زاینی له شاره زوور له

دایک بووه بهمنالی خراوته حو جرمه وه له سه ره تاهه کتیبی فارسی و قورئانی

خویندوه دواتر زانستی قورئان و فه رمووده و سه رف و نه حوو که لام ئهمانه ی

خویندوه ئیجازه ی عیلمی و هه رگرتوه وه هه ره ها جگه له زمانی کوردی زمانی

عه ره بی و فارسی و تورکی به باشی زانیووه و ته نه نه ت شعریشی نووسیووه به

زمانانه وه هه ره ها به به ردی بناغه ی شعر ی میرنشینی بابان داده نری و

وه بهیه کێک له گهوره ترين شاعیری میرنشینی سۆران له سهردهمی خۆیدا وه له
سالی ١٨٥٥ زاینیدا کۆچی دوايي کردوه

ئه مهش ئهو شعرهیه که کراوه به سروودی نیشتمانی کوردستان :

ئه ی ره قیب

ئه ی ره قیب هه مرماوه قهومی کورد زمان نایشکێنی دانهری تۆپی زهمان
کهس نه ئی کورد مردووه کورد زیندووه زیندووه قهت نانهوی ئالا کهمان
ئیمه رۆله ی رنگی سوورو شۆرشین سهیری که خویناوییه رابووردومان
کهس نه ئی کورد مردووه کورد زیندووه زیندووه قهت نانهوی ئالا کهمان
لاوی کورد ههستاییه سه ر پێ وهک دلیرتا به خوین نه خشی بکا تاجی ژیان
کهس نه ئی کورد مردووه کورد زیندووه زیندووه قهت نانهوی ئالا کهمان
ئیمه رۆله ی میدیا و کهیخه سه رویین دینمانه ئاینمان هه ر نیشتمان
کهس نه ئی کورد مردووه کورد زیندووه زیندووه قهت نانهوی ئالا کهمان
لاوی کورد حازوو ئاماده یه گیان فیدایه گیان فیدا هه ر گیان فیدا
کهس نه ئی کورد مردووه کورد زیندووه زیندووه قهت نانهوی ئالا کهمان^١

بهشی یه کهم

باسی دووهم

۱. کورد و مهسه لهی کورد/وهر گێڕ ئهمین موناچی/چاپخانهی کامهران/سلیمانی/۱۹۶۱/۲۱ لا

۲. کورد و عشیرت کری/وهر گێڕان: احسان نوری/بهر یوبهری هۆز و کوچه بهری گشتی/چاپخانهی اورخانه/۱۹۱۸/۱۰۲ لا

۳. شهره فنامه/میر شهره ف خانی بهدلیس/ناوی چاپخانه نیه/چاپی فارسی/بغداد/۱۹۵۱/۲۳ لا

۴. کورد و مهسه لهی کورد/وهر گێڕ ئهمین موناچی/چاپخانهی کامهران/سلیمانی/۱۹۶۱/۲۷ لا

۵. مهسه لهی کورد و یاسای نیوده مو لهتان/جاسم توفیق خوشناو/سهنتهری لیکۆلینه وهی ستراتیجی کوردستان/سلیمانی/۲۰۰۱/۱۱۸ لا

۶. گزینه فۆن، ئاناباس/وهر گێڕان: ف. ماکسیمۆ/بهشی سی یهم/بهرگی پینجهم/زمانی پرووسی/۱۹۵۱/۸۳ لا

۷. میژووی کورد و کوردستان/محمد امین زهکی/وهر گێڕان: محمد علی عهوف/قاھیره/ناوی چاپخانه نیه/۱۹۳۹/۸۲ لا

۸. شهره فنامه/میر شهره ف خانی بهدلیس/ناوی چاپخانه نیه/لهندهن/بهرگی دووهم/۱۹۲۸/۴ لا

۹. چهند سهرنجیک دهر باره ی کورد/کارتسون/تفلیس/۱۸۹۸/ناوی چاپخانه نیه/۹۰ لا

۱۰. فارس و مهسه لهی فارس/ج. کرزن/لهندهن/ناوی چاپخانه نیه/۱۸۹۲/۵۵۴ لا

۱۱. مهسه لهی کوردو یاسای نیوده وهلتان/جاسم توفیق خوشناو/سهنته ری
لیکۆلینه وهی ستراتیجی کوردستان/سلیمانی/۲۰۰۱/لا ۱۲۳

۱۲. سایتی www.wikpidea.org

۱۳. ههمان سه رچا وهی پیشوو

۱۴. ههمان سه رچا وهی پیشوو

بهشی دووهم

باسی یه کهم

میرنشینه کانی کورد

هۆکاری سهرهه لدانى میرنشینه کان دهگهر یتوه بو بۆچه ند هۆکاریک که
هۆکار مکانیش

:

یه کهم: ویستی سهر به خوی بوون :

هه موو نه ته موو میله تیک ویستی سهر به خۆبوون دهکات ئواتی هه موو گه لیکه که
دهو لهتی خوی هه بیته هه ربویه میرنشینه کوردیه کانی هه ولی ئه میان داوه
که سهر به خوی بو گه له که میان به دی بهین پیش سهرهه لدانى میرنشینه کان گه لیک
راپهرین پرووی دا بو سهر به خوی به لام هه چیان سهر که وتوو نه بوون ئه ویش
به هوی ئه وى راپهرینه کان سهر تاسه رى نه بوون و ئامانجیکى گشتی نه بووه به لام
هه ر تاکیکیکى کورد ویستی سهر به خوی هه بووه هه ولیکی زوریان داوه بوی ۱
دووه م: خیلایه تی له ناو کۆمه لگای کوردیدا:

هه ربویه پیکهاته ی کۆمه لگه ی کوردی له سهر بنجینه ی ئینتیمه و دهمارگیرى و
په یوه ست بوون به خیل یان هۆزه وه پیک هاتبوو هه ربویه (ابن خلدون) ده لیت:
مه رجی دروست بوونی دهو لهت ده به ستیتوه به دهمارگیریه وه. ۲
میرنشینه ی له یه که یه کی بچووک کراوه ی دهو لهته هه ربویه ده بیته تاکه کانی خیل یک
دهمارگیریه ی هه بی بو خیل که وه خاک و نیشتمانه که شیان تا کو ئه م دهمارگیریه
واله تاکه کانی کۆمه لگه بکات بتوانن پاریزگاری له خاکه که یان بکهن .
هه موو میرنشینه کان له ناو کۆمه لگه ی کوردیدا له یه که م میرنشینه وه تا کۆتا میرنشین
خیل یکى دیار ئه میرنشینه ی دامه زراندوه وه هه ربویه خیل هه ولی ئه وى داوه
خیله کانی تریش بخاته ژیر رکیفی خویه وه .

سهر کردهی خیلهکان جوړیک ممارسهی دهسه لاتیان دهکرد چوار چپوهی خیلایهتی
پیش دامهزراندنی میرنشینهکان ئهویش بههوی ئهوهی که دڅو ههریمهکه
لهباربوو وه لهناوچهکهدا بوشایی سیاسی ههبوو ئهمهش دهرفت بوو بو خیلهکان
تابتوانن سنوری خیلهکهیان فراوان بکهن بیکه به میرنشین .

سئ یهه : دهوری سهر کردهکان له دامهزراندنی میرنشینهکان
سهر کرده رۆلکی زور گرنه دهبنیت وهک پیویسیهکی میژووی لهئاراستهکردنی
رووداو ده میژووهکاندا وه ئهمهش پهیهسته به چوئیتی بهکارهینانی زیرهکی
وئیرادهی بههیز ئهمهش سهرکهوتنی سهر کردهیه لهئاراستهکانی رووداو دهکان
ههروهها (هیگل) دهلئیت :مروقه مهزنهکان یاخود سهر کردهکان نهئاراستهی ئاقاری
میژووی دهکهن ونهتوانای ئهوهشیان ههیه کهئاراستهکهی بگورن بهلکو ههموو
ئهوشتانهی کهئوان دهیکه ئهوهیه که بهرووی پیویستی سهر دهمهکهیهانهوه دهچن
و خویان لهتهک زهرورته یا پیویستی میژوویدا دهسازین هه ئهوش نهینی
ئهوانه.

خهلک و سهر کرده بهیهکهوه دهتوانن میژوو دروست بکهن ئامانجی خویان بیکن
و هه سهر کردهی لیهاتووشه دهتوانیت وه کاریگهری ههبنیت لهدامهزراندنی
قهوارهی سهر بهخو وه کوردیش سهر کرده و میری زور ئازاو بهجهرگی ههبووه
وهتوانیویشیانه لهسهردهمی خویاندا سهر بهخوی رابگهیهنن و گهل لهچواردهوری
خویان کۆبکهنهوه وهک ههندیک له میره کوردهکان (ابن ابی الشوک ، حسنویه
کوری الحسین) چهندن سهر کرده یان میری تریش .

چهند هوکاریکی گرنه تر بووه هوکاری سهر ههلدانی میرنشینهکان ئهویش
لاوازی دهولهتی عهباسی لهوکاتهدا بیگومان ئهوش کاریگهریهکی خراپی لهسهر
دهولهتی عهباسی ههبوو چونکه بوه هوئی نهمانی پیگه و سهنگی خهلیفه و

دهو لهت ئهمهش بووه هوو بی هیزی و لاوازی دهو لهتی عباسی ئهمهش دهرهفت
بوو بو کوردهکان تابتوانن لهدهوری یهک کۆبینهوه و میرنشین دروست بکهن
لهراستیدا دهو لهت لهبار و دوخیکی ناسهقامگیر و نالهبار بوو و تیکچونی هقامگیری
دهسهلات رهنگدانهوهی لهسهه ئهوناوچانه ههبوو کهله ژیر رکیزی دهو لهت بوون
وه ههریمه کوردیهکان وهک بهشیک له چوارچیوهی دهو لهت لهو گۆرانکاریانهی
که پرووی دابوو بیهش نهبوو بهلکو لاوازی دهو لهت ریگه خوشکهربوو بو
سه رههاندانی میرنشین کوردیهکان ۳.

وهلیردا باسی ههندیک له میرنشینیهکان دهکهن که کۆنترین میرنشین لهوانه
میرنشینی رهوادی ۴

ئهه میرنشینیه لهسالی ۹۴۸ زاینی دامهزراوه و وه ههرچهنده ناوی دامهزینهری
ئهه میرنشینیه دیار نیه بهلام میر (واهسووان) جیی باوکی گرتوتهوه کاتیک به فیل
خوی لهدهستی رهو سهکان رزگار کردوه کاتیک که رهو سهکان هیرشیان کردوته
سهه میرنشینیهکه بو کورهکهی به جی هیشتهوه وه میر (واهسووان) مهراغه
کرده پایتهختی میرنشینیهکه بهلام دهو لهتی عوسمانی هیرش دهکاتهوه سهه ئهه
میرنشینیه کۆتایی بهه میرنشینیه هینا لهسالی ۱۰۷۱ زاینی دا.
میرنشینی شهدادی ۵

ئهه میرنشینیه لهسالی ۹۵۱ زاینی دامهزراوه و وه (محمدی کوری شهدادی
کوردیه) ئهه میرنشینیهی دامهزاندوه و وه لهههمان کاتدا سهه بهخو بووه ئههیش
لهبهه ئهوهی ئهه میرنشینیه دوور بووه لهخهلافهتی عوسمانی ووه لاوازی دهو لهتی
عوسمانی لهوکاتهدا وه پایتهختی شهدادیهکان لهناوچهی (جهنزه) بووه ووه دووه
پایتهختیان له ناوچهی (ئانی) بووه دراویان بهناوی خویانهوه لیداوه وئهه میرنشینیه

میرنشینى مهروانى ۷

ئهم میرنشینە لەسالی ۹۸۲ زاینی لەلایەن میر (ابو عبدالله حسن کوری دوستک) دامەزر او ه کەبە میر (باد) ناوبانگی دەرکردبوو ئهم میره توانی لەماو هیهکی کهمدا چەندین ناوچه بختە ژیر ڕکئفی خۆیهوه لهوانه (دیار بهکر، گۆمی وان، سو غرەت، بتلیس، میافارقین ----هتد) وه شاری دیار بهکری کرده پایتەختی میرنشینەکه بهلام دواتر ناکوکی دهکەوتیه نیوان میر باد و بو هییهکان بهلام بو هییهکان لهگەڵ هەردوو خێلی عەرب وەک (بنو عقیل، حمدانیەکان) یهکیان گرت دژی میر باد هێرشیان کرده سەری و وه میر باد لهم شهره دا شکا که لهسالی ۹۹۰ زاینی بوو. بهلام دواتر میر (حسین کوری مهروان) نهی هیشت میرنشینەکه لهناو بجیت بهلام میرنشینەکهی ناونا میرنشینى مهروان تاسالی ۱۰۹۶ میرنشینەکه کوتای پیهینرا کاتیک عباسیهکان و سلجوقیهکان هانی چەند کهسانیکی ناو میرنشینەکه بدن وه ئهمەش بووه هۆی ڕوو خانی میرنشینەکه. لێرەدا باس لهو میرنشینانە دهکەین که زۆر بهناوبانگ بوون توانیبویان دهسهلاتی خویان فراوان بکەن و سەر به خۆ بوون و درای خۆشیان دەر کردوه و وه دهسهلاتدارانی ئەوکاتە زۆر لهم میرنشینانە ترسان :

میرنشینی بابان ۸

(۱۶۴۹-۱۸۵۰) له بنهرهتدا به ناوی فهقی ئهمهدهی بابانهوه دامهزراوه. له سالهکانی ۱۶۸۶ بهدواوه بههیز بووه و دواایش دهسهلاتی گرتوته دهست. له نیوهی یهکهمی سهدهی ههژدهیهما میرنشینی بابان له پرووی سیاسیهوه و دژی دهولتی عوسمانی رۆلێکی زۆر گرینگی بینیوه. ئهویش دهگهریتهوه بۆ بوونی دهسهلات و هیزی سهربازی میرنشینی بابان.

دهسهلاتی میرنشینی بابان دهگهریتهوه بۆ ۳۰۰ سالێک لهمهوبهر. ئهم میرنشینه دهکهوتیه ناوچهی سلیمانیهوه، له باشووری میرنشینی سورانهوه و تاکوو بهشیکیش له رۆژههلاتی کوردستان دهگریتهوه. له رۆژئاواشهوه تهواوی ناوچهی کهرکوکی دهگریتهوه. بهشیکێ ناوچهی شارمزوور له ژێر دهسهلاتی میرنشینی باباندا بوو. پایتهختی میرنشینی بابان قهلاجوالان بوو. دواي ئهوهی دادوهری گوندی مهلهکهندی، ئیبراهیم پاشا، به ناوی سلیمان پاشاوه، له سالی ۱۷۸۴دا دهستی به دروستکردنی شارێک کرد و ناوی سلیمانیی لێ نا و دواایش کرا به پایتهختی میرنشینی بابان.

له سهردهمی میرنشینی باباندا گهروگرفتی ناوخویی زۆر بوو، ئهمه زۆر کاری کرده سهر بیهیزی و لاوازکردنی ئهم میرنشینه له لایهکهوه، له لایهکی تریشهوه عوسمانی و ئێران به پێی رێککهوتتی پهیمانی قهسری شیرین میرنشینی بابانیان له ناو خۆیاندا بهش کرد. ئیتر له دواي ئهوهیش میرنشینی بابان جاری دهکهوته ژێر دهستی عوسمانی و جاریکی تریش ژێر دهستی ئێران.

له سهردهمی میرعبدولرحمان پاشادا جاریکی تریش میرنشینی بابان بههیز بووهوه و سهربهخوویی خۆی راگهیاند. عوسمانیهکان له سالی ۱۸۲۲دا به

لهشکریکی زۆر بههیز و لهژیر سهرکردایهتی مامهد پاشا خۆیدا، هێرشی برده سهر سلیمانی که پایتهختی میرنشینی بابان بوو. نزیکهی ۵۰۰ کەس له لهشکری عوسمانی کوژرا، بهلام له دوایدا عوسمانیهکان توانییان شاری سلیمانی بگرن. مهحمود پاشا له دواى مردنى باوکی بوو به سهروکی میرنشینی بابان و تاكوو سالی ۱۸۳۴ دهسهلات به دهستی ئهو بوو و دواى ئهویش دهسهلاتی میرنشینی بابان تاكوو سالی ۱۸۵۱ به دهستی سلیمان پاشا بوو.

کولتور و روژنبیری

له ماوهی دهسهلاتداریی ئهم میرنشینهدا زمان و ئهدهبی کوردی زۆر پهری سهند، بهتایبهتی له کوتاییی سهدهی شانزوه تاكوو نیوهی یهکهمی سهدهی ههژده. دروستبوونی قوتابخانهی شیعی کلاسیکی کوردی به رێبهرایهتی نالی و هاوڕیکانی، سالم و کوردی (ئهم سێ کهسه به سێ کوچکهی بابان ناسراون) و مهحوی که شەقڵشکینی شیعی کوردی بوون له شیوهزاری کوردیی ناوهندیدا و دوايش بوو به زمانی ئهدهب و نووسین و زۆر له شاعیرانی تریش ههه لهسه ئهو رێچکهیه روژستن و پهیرهوییان کرد و پهرمیان بهو زمانه ئهدهبیه دا.

ميرمكاني ميرنشيني بابان

1. فوقي نهحمه، ۱۶۴۹-۱۶۷۰

2. بابا سلیمان، ۱۶۷۰-۱۷۰۳

3. خانان موحهمه پاشا، ۱۷۲۱-۱۷۳۱

4. خالد پاشا، ۱۷۳۲-۱۷۴۲

5. سالم پاشا، ۱۷۴۲-۱۷۵۴

6. سلیمان پاشا، ۱۷۵۴-۱۷۶۵

7. موحهمه پاشا، ۱۷۶۵-۱۷۷۵

1. عهبدوللا پاشا، ۱۷۷۵-۱۷۷۷

2. نهحمه پاشا، ۱۷۷۷-۱۷۸۰

3. مهحمود پاشا، ۱۷۸۰-۱۷۸۲

4. ئيبراهيم پاشا، ۱۷۸۲-۱۸۰۳

5. عهبدورحمان پاشا، ۱۸۰۳-۱۸۱۳

6. مهحمود پاشا، ۱۸۱۳-۱۸۳۴

7. سلیمان پاشا، ۱۸۳۴-۱۸۳۸

8. نهحمه پاشا، ۱۸۳۸-۱۸۴۷

9. عهبدوللا پاشا، ۱۸۴۷-۱۸۵۰

حکومەتێکی نیمچەسەربەخۆ بوو کە بۆ ماوەی نزیک بە ۷۰۰ ساڵ (۱۱۶۹ هەتا ۱۸۶۷) فەرمانڕەوایی بەشێک لە کوردستانی کردوو. تا بەر لە دامەزرانی شاری سنە لە ساڵی ۱۰۴۶ ی کۆچی مانگی (۱۶۳۶ ی زایینی [۱])، ناوەندی حکومەتێان زۆرتر هەورامان و بەتایبەت قەڵای پالەنگان بوو. مەلەبەندی حکومەتی ئێردەلانەکان لە درێژەی ساڵاندا زۆر جۆر بەجۆر بوو و تەنانت جاریک ئێردەلانەکان کەرکوک و موسڵ و دواتر بەغداشیان داگیر کردوو [۲].

فەرمانڕەوا ناودارەکانی ئێردەلان

1. باوە ئێردەلان

2. تەیموور خان

3. هەلۆ خان

4. خان ئەحمەد خان

5. ئامانوللا خان

6. خەسرەو خان

میرنشینی سۆران ۱۰

میرنشینی سۆران (۱۸۳۵-۱۳۹۹) حکومهتیک کوردی بوو که له ۱۸۱۶دا سهر به خوییی خوی راگهیاند و له سالی ۱۸۳۵دا به دهستی هیزهکانی عوسمانی تیکچوو. له زۆربهی کاتهکاندا رهواندز پایتهختی میرنشینی سۆران بووه. میرنشینه له سهر دهستی میر عیسا کوری کهلۆس بهگ له ناوچهی بالهکایهتی و رهواندز دامهزراوه. ئەم میرنشینه له ناوچهی نیوان زیی گهوره و زیی بچووک واته پاریزگای ههولیری ئیستا فرمانبرهوایهتی دهکرد، یهکیکه له میرنشینه بههیز و به تواناکان له میژووی کورددا که له سهردهمی فرمانبرهوایهتی پاشای گهوره یان پاشای کۆره لهوپهری هیز و توانای خوی بوو که ناوچهکانی نیوان زیی گهوره و زیی بچووک و میرنشینی بادینان و بهشیک له ناوچهکانی میرنشینی بۆتان بهشیک له رۆژ ههلاتی کوردستانی دهگرتوه.

میرنشینی بادینان ۱۱

میرنشینی بادینان له نیوان شاری مووسل و چهمی دیجله و زیی مهزندا دامهزینرا بوو. سنووری میرنشینی بادینان، له رۆژ ئاواوه میرنشینی بۆتان و له باکوورهوه میرنشینی ههکاری و له رۆژ ههلاتیهوه میرنشینی سۆران بوو. شاری ئامیدی پایتهختی میرنشینی بادینان بوو. سنووری ئەم میرنشینییه ئەم شارانهی دهگرتوه: زاخۆ، ئاکری و دهوک دهولهته ههڕیمی و مهزن و ناوهندییهکانیش ههردهم دووبههرهکیان دهخسته ناو میره کوردهکانهوه و نهیاندوهیست میره کوردهکان یهک بگرن و میرنشینه کوردیهکان بی به یهک

دوای مردنی میر ئیسماعیلی بادینان، میر محهمدی سوران میر نشینی بادینانی خسته ژیر دهستی خویهوه و ههردوو میر نشینهکه بوون به یهک. میر نشینی سورانیش له ههرمی خویدا زور مهن و بههیز بوو

میر "سهیفه دین"

میر سهیفه دینی میری میر مشینی بادینان : ریشهی دهسه لاتیان لهسهر ناوچهکانی فهرانه موایهتیان داکوتاو ریز و پیروزیان له لای دانیشتوانهکه ههبوو، بههوی بنهمای هیزیان، به لام ململانی بنهمالهکه لهسهر دهسه لات و ههلهی سیاسی ههندیك میر کاریگهری سلبی دروستکرد بهجوریك میرهکان پیروزیی جهماوهریان لهدهستداو که ههندیکیان شایانی ئهو پلهمه نهبوون هوز و عهشایر چهکیان دزی میر ههنگرتوو رۆلیان ههبوو له دانان و لادانی میرهکان تهناوت ههندیك میریان کوشت بههوی ئهو سیاسهته ههلهیهی بهرامبهر ژیر دهستهکانیان ئههجامدابوو، هۆکارهکانی ناوبراو بارودوخیکی لاوازی بو سهردارانی میرگهکه خولقاند له نیوهی دووهمی سهدهی (۱۷) بهجوریك که بارودوخی ناوخو و دهروهی میرگهکه بهرمو دارمان برد. میر بههرام پاشای گهوره که لهسالی (۱۷۱۴) دهسه لاتیی گرتو دهست توانی کوتایی بهو بارودوخی نالهبار بهیئیت و دووباره میر نشینهکه گهشایهوه لهچهند لایهندیك، سهرهتای کاری بهدابیکردنی ئاسایش و چهسپاندنی بارودوخی میر نشینهکه دهستی پیکرد ئهوهش به توندوتولکردنی دهسه لاتیهکی ریگای نهدا هیچ کیپرکیکاریکی بهرامبهر بووهستی لهسهر دهسه لات توانی به دادپهروهری و سهخیهتی خوشهویستی دانیشتوان دهستهبهر بکات، بهمهش پشتگیری خهکی بهدهست هینا بهبهرگری لیکردنی له ههر ههره شهیهکدا ههروهها پهیهوهندی میرگهکهی لهو سهردهمهدا لهگهڵ دهولهتی

عوسمانی گهشهی کرد چونکه) بههرام پاشا) کهوته خزمهتی دهو لهتی عوسمانی و بهرگریکردن له ههر ههره شهیهکی ناو خویی و دهرهکی له سهر دهو لهتی ناوبراو، بهمهشه پهپوهندیه ئیداریهکانی گهراندوهه دۆخی جاران و راستهوخۆ میرگهکه بهسترایهوه به ئستهنبۆل ئهوش وای کرد که والیهکانی دهورو بهری بکهونه دژایهتی کردنی خزم و نزیکهکانی لیهاندان و تهلهی لهناوبردنیان بۆ دانیایهوه بهلام توانی ئهم ههولانه پوچهل بکاتهوه له شاره قایمهکهی بمینیتیهوه گوئ به دوژمهنهکانی نهعات، توانی سهر بکهوئیت بهسهر ههموو بهر بهستهکان بۆ ماوهی زیاتر له نیو سهده حوکمی میرنشینهکه بکات که ئهو ماوهیه بهرووداوی ترسناک و دهسکهوتی گرنهگ بهسهر میرنشینهکه تپهری.

بههوی مردنی (میر بههرام پاشا) پیکدادان و ناجیگیری سیاسی رووی له میرنشینی بادینان کردهوه کاتیک کورهکی بهناوی (ئیسماعیل پاشا) کورسی دهسهلاتی له سالی (۱۷۶۸) گرتیه دهست، ئهوش بههوی ئهو ململانییهی کهوته نیو تاکهکانی بنهمالهکه لهسهر دهسهلات، ئهو ناکوکیشه وای کرد که میرگهکه ببیته خوراکی هیز و ئهیهالهتهکانی دهورو بهری، ههروهها (ئیسماعیل پاشا) بهرپرسی بهشیکی گهرهی تیکچوون و دارمانی میرگهکه بوو، چونکه خوشهویست نهبوو لهلایهن ژیر دهستهکانی بههوی خراپی رهوشت و سیاسهتی، ئهوش وای کرد بهر ههلهستکاریهکی گهره له دایک ببیت بهتاییهتی (ئیزدیهکان) که بهرکهوتهی زوری ستمهکهی بوون ئهو بارودوخه نالهباره درێژهی کیشا تاوهکو کوتایی سهدهی (۱۸) هه نهمانی ئیسماعیل پاشا له سالی (۱۷۹۸).

میرنشینی ههکاری ١٢

ههکاری ناوچهیهکی شاخاوییه، میرنشینی ههکاری دهکهوته نیوان گۆلی وان، شاری وان و خوشاوی. پایتهختی میرنشینی ههکاری شاری چۆلهمیرگ بوو له بهر ئهوهی ئهم میرنشینه له ههریمیکی چیایدا بوو، دهیتوانی خۆی له دوژمن بیاریزی و بژی. بۆیهش ههتا دههات بههیز دهبوو دهولهتی عوسمانی لهم میرنشینه دهترسا، بۆیه زۆر جار لهشکری دهئارده سهر گوندهکانی دهووبهری میرنشینی ههکاری و کاولی دهکردن و مووچهخۆر و رۆشنبیرانی کوردیان لهو ههریمه دهر دهکرد له بهر ههرش و زوالم و زۆرداری عوسمانیهکان، خهڵک پهنايان دهبهرده بهر میرنشینی ههکاری و هیزی ئهم میرنشینهش ههتا دههات زیادی دهکرد. هیزی چهکداری له ٤٠٠٠٠ (چل ههزار) زیدهتر بوو

له لایهکی ترهوه دهولهتی فارسیش ترسی ئهم میرنشینهی لی نیشتبوو، بۆیه جار ههناجاریک به لهشکری زۆر مهزنهوه ههرش دهبهرده سهری، بهلام میرنشینی ههکاری بهردهوام سهر بهخۆیی خۆی دژی عوسمان و فارس به سهرفهرازی پاراستوه. ئهمهش بهتاییهتی له سهردهمی مستهفا پاشای ههکاریدا که میرنشینهکهی زۆر بههیز بووبوو

هههچنده میرنشینی ههکاری لهم دوایهی سهردهمی عوسمانیهکاندا ناوی نهمابوو، بهلام دهولهت تاکوو ئهمرۆش نهیتوانیوه به تهواوی دهس بهسهر ئهو ههریمه دا بگری

لور، ئهردهلان، ئاکری، ئامیدی، سۆران، خاک، بتلیس، بۆتان، موکری، زهنگهنه و برادۆست لهگهڵ چهندین میرنشینی تر داکهلهو سهردهمه دا ههبون.

هههچنده ئهمیرنشینه ههههون بهلام تورک و ئیرانهکان ههمیشه وتویانه که کورد

هه‌ر گیز حکومه‌تی نه‌بوه به‌لام کورد هه‌ر له‌کۆنه‌وه له‌چه‌رخه‌جیا‌جیا‌کانی میژووی
خۆیدا حکومه‌تی تایبه‌تی خۆی هه‌بووه به‌لام کورد حکومه‌تی خۆی هه‌بووه وه‌ک
حکومه‌تی هه‌سنه‌وی که ئه‌م پایته‌خته‌که‌ی له‌خورم ئاباد بوو به‌لام گوێزایه‌وه بو
سه‌رماز وه هه‌روه‌ها حکومه‌تی مه‌روانی له (دیار به‌کر - جزیره)
وه چه‌ندین حکومه‌تی تر که‌له‌سه‌رده‌مه‌دا هه‌بوون.
له‌کۆتای سه‌ده‌ی یانزه‌یه‌م وه‌روه‌ها سه‌ر مه‌تای سه‌ده‌ی شانزه‌یه‌م له‌گه‌رمه‌ی شه‌ری
ئێران و تورکیا سولتان سه‌لیمی یه‌که‌م که‌لکی له‌هه‌ستی ئاینی کورده‌کان وه‌رگرت
سولتان سه‌لیم یه‌کێ له‌راویژکارانی کاروباری کورده‌کان نارد که‌ناوی مه‌لا
ئیدریس بوو که‌رای سپاردبوو به‌ناوی ده‌وله‌تی عوسمانیه‌وه په‌یوه‌ندی
به‌کورده‌کانه‌وه بکا سولتان سه‌لیم ده‌یویست له‌رێی مه‌لا ئیدریسه‌وه کورده‌کان بکا
به‌په‌رژینه‌یک بو‌پاراستنی سنوری ده‌وله‌ته‌که‌ی وه‌مه‌لا ئیدریس له‌ده‌ره‌به‌گه
گه‌وره‌کانی ناوچه‌ی بتلیس، مه‌لا ئیدریس به‌ناوی ئاین و پاراستنی مه‌زه‌به‌ی سوننه‌وه
داوای له‌کورده‌کان ده‌کرد پشتگیری له‌سولتان سه‌لیم بکه‌ن و ئه‌گه‌ر پشتگیری بکه‌ن
ئهو ده‌وله‌تی عوسمانی سه‌ربه‌خۆی کورده‌کان ده‌سه‌لمێنێ له‌ئه‌نجامی ئهو وتانه‌ی
مه‌لا ئیدریس که‌وتبوی کورده‌کان چونه‌پال ده‌وله‌تی عوسمانی و له‌شه‌ری چالديران
کورده‌کان به‌شداربون و سولیان سه‌لیم سه‌ر که‌وتنیکی گه‌وره‌ی به‌ده‌ست هینابه
هاوکاری کورده‌کان بۆیه شای ئێرانی ناچار کرد په‌یمانیه‌کی تایبه‌تی پێ مۆربکات.
ئهو په‌یمانه‌ی به‌ستراله‌ نیوان سولتان سه‌لیم و شائیسماعیلی سه‌فه‌وی سه‌ربه‌ستی و
سه‌ربه‌خۆی بۆمیرنشینه کورده‌کان سه‌لماند ئێتر کورده‌کان هینده‌په‌یوه‌ست بوون
به‌ریکه‌وتنه‌نامه‌که‌وه له‌زو‌ربه‌ی شه‌ر مه‌کانی سولتان سه‌لیم له‌یه‌مه‌نه‌وه تاقیه‌نا
به‌شیوه‌یه‌کی زۆر کاریگه‌ر به‌شداریان ده‌کرد مه‌لا ئیدریس به‌م پلانه توانی سنوری
ده‌وله‌تی عوسمانی بپاریزی و په‌کی هێر شه‌کانی ده‌وله‌تی ئێرانی بکا بوسه‌ر

دەولەتی عوسمانی بەلام ئەو هی خێگای داخە دەولەتی تورکی هیچ بایەخێکی بە
ئەوریکەوتنامەیە ئەداو پابەندەبوو پێوەی سەر بەخۆی میرنشینه کوردهکان
زۆری نهخایاند و بهشیکی له دهر به گه گه کان خویان به بیگانه فرۆشت و کهوتنه
دژایهتی سەر به خۆبونی کوردهکان و هئیتەر دەولەتی تورکی و ئیرانی کهوتنه گیانی
میرنشینهکان و به هیزی ئاگرو ئاسن دهسهلاتی خویان به هیز ده کرد له کوردستان
بهلام له گه ل ئەو هشدە دەولەتی تورک و ئیرانی نهیان توانی دهست بگرن به سەر
هموو لایه نهکانی میرنشینهکان له کوتای سەدهی حەفدهیم چەند میرنشینیکی کورد
دەر کهوتن و پهرمیان سەند توانیویانه رۆلێکی گرنه ب بینن و هک میرنشینهکانی :
ملی له دیار به کر ، ئیزیدییهکان له شنگال، زازا له دیرسیم چەندین میرنشینی تریش
و له کتیه کهیدا کرزن که کتیه کهی ناوی ((فارسی و مه سه لهی فارسی)) ده لیت
((سهرانی کوردهکان سەر به خۆی تهواویان ههیه و کاروباری کوردهکان خویان
به رێوه دهر د تهنه پهره ندهیهک پیکه و هیان ده بهستی به دهولەتی تورک و ئیران
ئەویش تهنه ئەو باج و پیتاک میه که دهی دهن به دهولەت))
بهلام ههردوو دهولەتی ئیرانی و تورک هه میشه ههولی ئەو هیان داوه که کوردستان
داگیر بکه ن راسته و خۆبیکه ن به بهشیکی دانه بر او ه له دهولەته که هیان کاتی له سالی
١٨٢٨ دا وای داگیر کردنی کوردستان ده بینین سولتان مورا دی دووم چەند
فرمانیکی تازه ی بو سەر له نوێ ریکه ستی کاروباری دهولەت دهر دهکا .
داگیر که ران له سەده ی نۆزدهیم دا توانیان به تهوا وەتی دهست به سەر کوردستان دا
بگرن، ئەوان له پیناوی داگیر کردنی کوردستان و چه و سانه و ی گه لی کوردا
سیاسه تی کوشتوبریان له هیر شهکاندا به کار ده هینا ئەویش له پینا و سەر دانه واندن
و ملکه چ کردنی کوردهکان هیرشی به رفر او انیان ده کرد نه سەر هه موو هیزی خویان
به کار ده هینا ئەو ئه رکهش به گه وره ترین رابه ری ئەو سایه ی تورک محمد رشید

بهگ سپاردبوو وه ههروهه ها کوردهکانیش له خهبات کردن و بهر په چدانهوهی
دوژمن درێخیان نهکردوه و چهندین داستانی کهم وینهو ئازایانه یان تۆمار کردوه
بهلام تورکاكان و ئیرانیهکان بهشیوهیهکی درندانه و نامرؤفانه لهزۆربهی
ناوچهکانی کوردستان بهزهییان به مندالان و ژنان نهدههاتهوه و بهکۆمهله کوردیان
لهناودهبرد و شار و دیهاتهکانیشیان ویران دهکرد وههروهه ها بهزۆر سهربازی پیکردن
و باجی قورس ئهوهش رهنگدانهوهی خراپی لهناو کوردهکاندا بهجیهێشتبوو
چهوسانهوه و زوالم زۆری کار بهدهستانی تورک و ئیران کوردی بهئاگاهینایهوهو
ورده ورده گیانی یاخی بوون و ملکهچ نهکردن لهدهرونی کوردا پههه ی سهندو
پاشان بهشیوهی راپهرین و شورش بهدووژمنهکانی تهقیهوه.

پهر او یزه کانی بهشی دووهم

باسی یه کهم

۱. هوکاره کانی سهر هه لدان و پروو خانی میرنشینه کوردیه کان له سهرده می

عباسییدا/ کامهران عزیز/ چاپخانه ی حاجی هاشم/ ههولیر/ ۲۰۱۲/ ۶۴ لا

۲. ههمان سهر چاوه ی پیشوو

۳. ههمان سهر چاوه ی پیشوو

۴. میژووی کورد و نیشتیما نه که ی/ کمال ابوبکر/ شوینی چاپ

نیه/ ناوی چاپخانه نیه/ ۲۰۰۰/ ۴۳ لا

۵. کوردستان ناسنامه ی من/ هاوړی قهندیل/ سالی ۲۰۰۶/ ناوی شوین

نیه/ چاپخانه ی سان له ند/ چاپی یه کهم/ ۳۹ لا

۶. میژووی کورد و نیشتیما نه که ی/ کمال ابوبکر/ شوینی چاپ

نیه/ ناوی چاپخانه نیه/ ۲۰۰۰/ ۴۱ لا

۷. ههمان سهر چاوه ی پیشوو/ ۲۹ لا

۸. ناودارانی کورد/ میر به سری/ سالی ۲۰۰۲/ سلیمانی/ دهزگای چاپ په خشی

سهرده م/ ۱۵ لا

۹. ساییتی www.wikipea.org

۱۰. مه سه له ی کوردو یاسای نیوده و له تان/ جاسم توفیق خوشناو/ سه نته ری

لیکولینه وه ی ستراتیجی کوردستان/ سلیمانی/ ۲۰۰۱/ ۱۳۱ لا

۱۱. میرنشینی ئه رده لان، بابان، سوران/ محمد حمه باقی/ چاپی یه کهم/ چاپخانه ی

و ه زار ه تی په روه رده/ ههولیر/ ۲۰۰۲

۱۲. له ساییتی www.wikipea.org

بهشی دووهم

باسی دووهم

ژیانی ئهوسهر کردانهی سهر به خۆی کوردستانیان ڤاگهیاندوه

لهم به شهدا باسی ژیانی پینج سهر کرده دهکهن لهوانه :

(۱) ژیانی سه لاهه ددینی ئه یوبی : له باسی سه لاهه ددین که وهک کوردیکی
قارهمان جیی شانازی هه موو کوردیکه

(۲) ژیانی شیخ سه عیدی پیران : لیره دا باسی ژیانی وشۆر شه کهی دهکهن که
بو سهر به خۆی ههر چوار پارچه که ی کوردستان .

(۳) ژیانی شیخ مهحمودی حهفید : لیره دا باسی ژیانی و یه کهم حکومهتی
کوردی دهکهن

(۴) ژیانی قازی محمد : باسی ژیانی و وه کۆماری کوردستان دهکهن

(۵) ژیانی مهسعود بارزانی : باسی ژیانی ههر چهنده سهر به خۆی
رانه گهیاندوه به لام ئه و کاتهی ئه و سهرۆکه زۆر زۆر نزیکی
له سهر به خۆی

یه کهم :

(سه لاهه دینی ئه یوبی)

ژیانی ١

ناوی (ئهبوو موسه فەر یوسفی کوری ئه یوب) له خیزانیکی کوردی سه ره به یه کیکی
له هۆزه ناودار مه کان به ناوی هۆزی ره وادی له ساڵی ١١٣٧ له دایک بووه
شوینی نیشته جی بوونی هۆزی ره وادی له نزیک شاروچکه ی دوین له
ئهرمه نستان. کاتیک سه لاهه دین له دایک ده بێت له تکریت هاوکات بوو له گه ل ئه و
ره وژه ی موجه ده دین به هره ز والی به غدا به هۆی کوژرانی یه کیکی
له سه کرده کانی قه لا له لایهن شیرکو که مامی سه لاهه دینه بریاری دا که نه جمه دین
یوب و ئه سه ده دین شیرکو شاری تکریت به جیبه یلن وه ئه وانیش به ره و شاری

موسل روشتن و له لایهن والی عیماده دین زهنگیبه پیشوازیان لیکرا و هر لهویش
بنه ماله ی نهیو بیه کان گه شهیان کرد هر دوو برا که ی سه لاهه دین بوونه باشتین
سه رکرده ی عیماده دین هر بهیار مهتی نهیو بیه کان توانی دیمه شق بهینته ناو
دهو لهته که ی به لام سه لاهه دین له دیمه شقدا فیری زانسته ئیسلامیه کان و هه نهری
سوار چاکی و راوکردن و تیر هاویشتن بوو کاتیک نوور دهه دین زهنگی توانی
به علبه کی داگیر بکات نهجمه دین نهیو بی کرده والی نهوئ .

وولاتی میسر مهلبه ندی دهو لهتی فاتیمی بوو پیش هاتنی سه لاهه دین بو نهوشاره
به لام خلیفه ی فاتیمی هیچ دهسه لاتیکی وای نه بوو هه موو کاروبار کان به دهست
وه زیره کانوه بوو وه نهسه ده دین شیرکو بوو به پیای یه کهم له وولاتدا کاتیک که
نهسه ده دین شیرکو مرد خلیفه ی فاتیمی نه و هزاره ته ی دا به سه لاهه دین به لام
باس لهوه ده کریت که زهنگیبه کان بو دانانی سه لاهه دین لهو شوینه زوریان له
خلیفه کرد له بهر نهوه ی فاتیمیه کان لاواز بوون لهو کاته دا وزهنگیبه کان به هیز بوون
وه ژماره یه کی زور له خه لکی پشتیوانیان له سه لاهه دین ده کرد به لام

به وهر گرتنی نه و هزاره ته به ئاشتی تپیهر نه بوو چه ند مانگیکی نه برد که سه رباز
و فهرمانه رواکانی فاتیمیه کان هه ولی کوشتنی سه لاهه دین یان دا وه لهم کاته دا
نوور دهه دین برای سه لاهه دین خه ریکی کیشه ناو خویهکانی ولاته که ی بوو که
شام بوو دوا ی وهر گرتنی و هزاره ت له لایهن سه لاهه دین خاچهرسته کان نوییان
برد به خویان و کهشتیهکانیانه وه گهماروی بهندهری دومیاتیان دا سه لاهه دین
هه ولی بو برا که ی نهسه ده دین نارد نهویش له لایهن خویهوه هیزشی کرده سه ر
میرنشینهکانی خاچهرستهکانی وولاتی شام تا گوشاری سه ر میسر کهم بکه نهوه
که کرابوه سه ربان سه رباز مکانی بهندهری دومیات رو لکی زور گهور میان بینی
له پاراستنی شاره که که دوا ی ۵۰ روژ له گهمارودان خاچهرستهکانیان ناچار به

پاشه کشه کرد وه له باکوور موه سه لاهه ددين به خوئی و سوپا که موه دواي
 خاچهرسته کان کهوت ههتا شاري دهير به له خ بهیه کیان دا کاتیک پاشای
 خاچهرسته کان له گهڵ پاسهوانه کانی له شاري غهززه موه بهرمو شاري دهير به له خ
 چوون سه لاهه ددين رپر موه که ی خوئی گوړی و بهرمو شاري غهززه گوړی و نهو
 شاره ی له خاچهرسته کان که قه لایه کیان دروست کردبوو پروو خاندی وه له موماوه
 یهشدا توانی قه لای ئیلاتیش بگریت دواي نه م سهر کهوتنه زهنگیه کان پنیان له میسر
 قایمتر بوو ههتا دواتر شیخیکی سوونه له موسله موه هات ووتاری بو خهلیفه ی
 عباسی دا کاتیک که فاتیمیه کان دهسه لانیان نه ما برا که ی سه لاهه ددين دواي له
 سه لاهه ددين کرد و تاربی خهلیفه ی فاتیمی بگوړی بو خهلیفه ی عباسی که نهو
 شیخه کردی کهس نه ی دهویرا بیکات ته نانهت سه لاهه ددینیش که هه موو
 کاروباریکی ریکه سته بوو نه م کاره .

وه خهلیفه ی فاتیمی نه خوش بوو دواي ماوهیه ک وهفاتی کرد سه لاهه ددين بوو
 به حاکمی میسر نه موش دواي ۲۶۲ سال له حوکمی فاتیمیه کان کوتایان پنهات.
 دواي نهو هی که بوو بو حاکمی میسر چندکاریکی کرد له وانه :

قازییه شیعه کانی لابر دوو گوړی بو قازی سوونه وه مه جلیسه کانی بانگهوازی
 هه لو ه شانده وه و ئسولی مهز هه بی شیعه ی ئیسماعیلی لابر د ناوی (علی کوړی نهو
 تالیبی) له بانگدا سهریه وه بهریاری دا که ناوی هه چوار خهلیفه ی راشیدین
 له و تار ی ههینیدا بهینریت له فوستات دوو خویندنگایی گهوره ی دروست کرد بو
 بلاوکردنه وه ی مهز هه بی سوونه نه م دوو خویندنگایه زانسته کانی شهریعه ی
 نهووته موه ههردوو مهز هه بی شافعی و مالکی .

به لام نیوانی نوور دهه ددين و سه لاهه ددين ساردی تیکهوت هه رچه نه سه لاهه ددين
 چندین چار دواي لیووردنی له نوور دهه ددين کرد به لام سوودی نهو و وه

نوور دهه ددین سوربوو له سهر ئهوهی هیرش بکاته سهر سه لاهه ددین و له ده سه لاتی
میسر لای بدات به لام هیچ هیرشیکه نه کرده سهر لهوماوهیدا و تنها دواي
۲۰۰۰ دیناری لیده کرد که کاتی خوی بو هه لمه ته که ی ئه سه ده ددین بو فته چی
میسر ده ستگرتن به سهر ده سه لاتی خاچیه رست و فاتیمیه کان ته رخانی کردبوو
سه لاهه ددین وهک ئه مه کیک بو قهرزه که ی ۶۰۰۰ دیناری بو نارد له گهل
باشترین شتومهک و گهو ههر دا له کاتی بردنی ئه م قهرزه بو نوور دهه ددین
به فرسته ی زانی هیرشی کرده سهر خاچیه رسته کان و فهرهنگیه کان چند شهریک
له نێوانیاندا روویدا به لام سه لاهه ددین له و کاته دا له شام بوو باوکی مرد ههر بویه
گهرایه وه بو میسر وه برا که ی نارد بو گرتنی یه مه ن و توانیان داگیری بکه ن و
به مهش حیجاز چوه پال میسر.

له ۱۵ ی ئایاری ۱۷۴ نوور دهه ددین له ۵۹ سالی دا گیانی له ده ست دا به مردنی
نوور دهه ددین سه لاهه ددین به کرده وه بو به پیشه وای میسر وه بووه به سهر کرده ی
گهوره ترین ده سه لاتی ئیسلامی ئه وسهر ده مه .

سه لاهه ددین له ۲۰ ی شوباتی ۱۱۹۳ توشی نه خوشی هات و ورده ورده
نه خوشیه که ی پهره ی ده سه ند تا له ۳ ی ئازاری ۱۱۹۳ دا کوچی دواي کرد
ئهمهش په شاریه کی گهوره بوو بو ئومه تی ئیسلامی به راستی سه لاهه ددین
سهر کرده ی که به هیز و لیهاتوو بوو و وه ئیمه ی کورد شانازی بهو سهر کرده یه وه
ده که ی و جگله وه ی که سه لاهه ددین خوی کورد بووه ئهمهش جیگه ی شانازییه
بو کورد که سهر کرده ی و ئازاو لیهاتوو ی هیه

دووهم :

شیخ سه عیدی پیران

ژبانی ۲

شیخ سه عید له سالی ۱۸۶۵ زاینی له دایک بووه له ناوچه ی پالوو وه یه کیک بووه
له شیخه بهرزه کانی نه قشبهندی له پاش مردنی باپیره ی شیخ علی ، وه دواتر باوکی
ناوچه ی پالوو به جیده هیلت و پرووده مکانه شاری خنيس شیخ هه لیره خویندنی
دینی تهواو دهکات پاییه ی بهرزی کومه لایهتی و لیهاتووی و زیره کی بوته هو ی
سه ره کی بو ئه وه ی کومه لاییه ی سه ره خویی په یوهندی راسته وخو ی به شیخ سه عیده
بکات له کوتایه هاوینی سالی ۱۹۲۳ .

پاشان یوسف زیبا که سه روکی بزوتنه وه ی کورد و ناییی کونی شاری بهتلیس
بووه له په ره لمانی تورکیا چوته سه ردانی شیخ سه عید له شاری خنيس بو ریکهوتن

لەسەر ئەوێ بىر يار بەن لەسەر هەلگىرساندنێ شۆرشى نوێ .
لەزستانی سالى ١٩٢٣ تا ١٩٢٤ سەرۆك ھۆزەكان و ئەندامە چالاكەكانى كۆمەلەى
سەربەخۆبوون كۆبونەوێهەكى فراوانيان لە ناوچەى پالو بەست كە لەم
كۆبونەوێهەدا باسى فراوانکردن و خۆسازدان بەمەبەستى چالاكى كردن لەپێناو
بزوتنەوێ نهێنى خۆئامادەکردن بۆ ڕاپەرینی نوێ بۆ سەربەخۆیی كوردستان
ئەم كارو و بىر يارەش تارادەهەكى بەر فراوان بەيارمەتى شێخ محمودى حەفید و
سەمكۆى شەكاك بوو ھەروەھا بىر يار درا كە ياداشتێك دەربارەى پشتگىرى
نەتەوێ كورد بۆ كۆمەلەى نەتەوكان بنێرن.

ھەردوو (خالىد جەبرى و يوسف زىبا) كە ئەم دوو ئەندامە بەچالاكترین ئەندام
لە كۆمەلەى سەربەخۆبوون دادە نران كە ھەموو بىر يارە گەنگەكانى كۆمەلەكەيان
دەگەيانە دوورترین ناوچەكانى كوردستان وە ئامادەى ھەميشەيان لەنيوان
سەرۆك ھۆزەكاندا پەيدا كەردبوو ھەروەھا پەيوەنديان لەگەڵ پارتى جەمھورى
پيشكەوتووى توركيا پەيدا كەردبوو لە تشرینی دووھەمى ١٩٢٥ دامەزرابوو.
بەلام بەھۆى خیانەت كەردنى سەرۆك ھۆزەكانى ھۆزى خورمىك كە
دەنگووباسى خۆئامادەكەردنى گەيانە ڕژیمی توركيا وە بەبىر يارى مستەفا كمال
ئەتاتورك ھەردوو يوسف زىبا و خالىد جەبرى گىران و ڕەوانەى زیندانى
بەتلىس كران لەپاش گرتنى ئەم دوو كەسە كۆمەلەى سەربەخۆبوون بىر يارى
ئەوھيان دا كە شێخ سەعید ھەلبێژىرن و بکریت بە سەرۆكى كۆمەلەى
سەربەخۆبوون .

پاش ئەوێ كە شێخ سەعید كرا بەسەرۆكى كۆمەلەى سەربەخۆبوون بىر يارى
ھەلگىرساندنێ بزوتنەوێ چەكدارەى دا بەلام دەيوست زیاتر بىر يارەكە مۆركى
كوردستانی گەورەى پێوہ ديار بێت لەبەر ئەوہ على ڕەزای كورێ نارد بۆ

شارمهکانی ئامهد و حهلب بۆ زانیی بیرورای سهروکهکانی کوردی سوریا
وعیراق و ئیران بۆ ریک کهوتن لهسهه کاتی گشتی راپهرینهکه .
لهپاش کۆبوونهوی گهواره لهشاری حهلب ههمووان گهشتنه ئهو بریارهی که
مافی نهتهوی کورد بهبی شوێشی چهکدارای مسوگهر بیت وه ههمووان ریک
کهوتن لهسهه ئهوی له ۱۹۲۵/۳/۲۱ ببیت بهیهکهه روژی ههنگیرساندنی شوێش
وه لهنیوهی دووهمی مانگی یهکهمی سالی ۱۹۲۵ شیخ سهعید سهردانی زۆربهی
ناوچه کوردیهکان گهرا که دهچوو بۆ ههناوچهیهک به کۆمهله لایهنگر و دوست
روویان تی دهکرد له ۵ شوباتی ۱۹۲۵ شیخ سهعید خانی بهجیهیشت و لهگهله
سهه سواره بهرهو گوندی پیران بهریکهوت بۆ مالی عهبدول رحیمی برای هه
لهو شهوهدا مهفرزهیهکی سوپای تورک بهسهروکایهتی حوسنی ئهفندی و
مستهفا عالیم که هاتبوون بۆ گرتنی چند کهسیک له گوندنشینهکان وه شیخ سهعید
رازی نهبوو کهکس بگرن ئهمهش بووه هۆی ئهوی که ههردوولا سهنگهر
لهیهک بگرن لهپاش دهست پیکردنی شهه چندهها کهس له مهفرزهی دوژمن
کوژرا ئهوانی تریش بهئهسیر گیران .
ئهم رووداوه لهپهره بووه هۆی ریگریهکی سهههکی ناوهخت لهکامل نه بوونی
خوئامادهکردنی راپهرینهکهی شیخ سهعید بهلام کاتیک که شیخ تایههه برای
شیخ سهعید ئهم ههوالهی بیست بهبی وهستان له ۱۰ شوباتی ئهوسالهدا کۆنترۆلی
شاروچهکهی لیچهی کرد و دهستی گرت بهسهه گشت پاره ونامه وتهلهگرافی
نهینی رژیما گرت وه له روژی دواتر له ۱۱ شوباتدا خویی ودوو سهه ههزار
سوار چوونه خزمهت شیخ سهعیدی برای له پیران.
ئهم رووداو و هۆکارانه بونه هۆی سست بوونی ههندیک لهکاری شوێشهکه و وه
بووه هۆی دواخستنی شوێشهکه ههه بویه شیخ سهعید بهناچاری پیش وهخت

بریری دهست پیکردنی شوږ شهکهی دا وه پیشمەرگه کوردهکان لههەر چوار
ویلایهتهکه شهش سهد هزار کس بوون وه ژمارهی هیزه تورکهکه له سهد
هزار کهمتر بوون لهم ناوچانهدا نهتهوهی عهزهب و ئهزمههیشی تیدابوو ئهم کهمه
نهتهوانه زور زولم و ئازاریان چهشتوو بهدهست دهسهلات دارانی تورکهوه ههر
بویه زور بهیان بهشداری شوږ شهکهیان کرد وه شیخ سهعید سهروکایهتی
پیشمەرگهکانی حاجی حهسهن و عهمری خارو و هوژی مهستان و بووتانی
باشوری چیای کوچهرانی دهکرد وه ههروهها هیزهکانی سالح بهگی خانی و
هیزهکانی شیخ شهمسهدین هاتنه ناوچهی مادن وه لهو کاتهدا شیخ ئهیبوبیش لهگهل
ههزاران سوار چونه پال هیزهکانی شیخ عهبدول رحیمی برای شیخ سهعید.
پاش ئهوهی که هیزهکانیان بهشیوه باش ریکخست ئهوا پاشان بهرمو شاری ئامهد
روشتن تارزگاری بکهن وه شیخ سهعید لهسهرهتاوه ههستی بهوهکرد که
هیزهکهی لهتوانای ئهوهدا نیه شاری ئامهد رزگار بکات بویه بیری له ریگه
چارهیهکی تر کردهوه بو ئهمهش کهوتنه ریک کهوتن لهگهل حکومهتی تورکیا
تا بواریکی لهبار بو راپهرینی کوردهکانی ناو شارکه بهرمهسینی و وه هیچ
ریگایهک نهبوو تا چهک بگهیهننه ناو شارکه بو کوردهکان وه گهمارودانی
شارهکهش زوری خایاند.

لهسهرمهای مانگی ئازارهوه شیخ سهعید هیرشی دهست پیکرد بهلام خوږاگری
هیزی تورک زوری خایاند لهدرگای ماردینهوه هیزی شیخ سهعید و خهلکی
شارکه یهکیان گرت و کهوتنه پهلامار دانی سوپای تورک بهلام سوپای تورک
سهنگهرهکانیان پتهوبوو وه لهههمان کاتدا خاوهنی سهدان چهک بوون که چهکی
نوی شی تیابوو لهپاش شهڕیکی قورس و کوژرانی ژمارهیهکی زور
لهههردوولا وه هیزی شیخ سهعید و خهلکی شارکه ناچار بوون پاشهکشه بکهن .

رۆژ بە رۆژ ریزمەکانی شۆرش بەرمو شپۆزەیی و پەرش و بۆلەونەوه دەچوو
بەتایبەتی کاتیک سوپای دۆژمن لە باکوور و باشوور بە ھێزیکی زۆر ھێرشیان
ھێنا گەمارۆدانەکیان پێچەوانە کردەوه لە کۆتای مانگی نیسان بەھۆی خیانەتی
ھۆزی جبرانان و قاسم بەگی جبرانەوه شیخ سەعید و شیخ عەبدالله و علی غالب و
رەشید ئاغا ٢٦ شۆرشگیری ترلەسەر پردی چەمی مۆراچ لەناوچەمی گەنج بەدیل
گیران لەدوای دادگای کردنی شیخ سەعید و ھاوڕێکانی لە کۆتای مانگی ئایار مە
کەدەستی پێکرد ماوەی یەک مانگی خایاند بەلام سزای لەسێدارەدان بۆ شیخ
سەعید و ٤٧ شۆرشگیری ھاوڕێی دەرچوو وە لەشاری دیاربەکر لەسێدارە دران

سی یه م :

شیخ مه محمودی حه فید

ژیانی ٣

یه کهم دامه زینه ری حکومه تی کوردی (شیخ محمودی حه فید کوری شیخ سه عید کوری شیخ محمدهی بچکۆله کوری حاجی کاک ئه حمدهی شیخ) ه له سالی ١٨٨١ زاینی له سلیمانی له دایک بووه که له بنه مالهیه کی ئاینی به ناوبانگه که دوا ی پروو خانی میرنشینی بابان ده سه لاتی ئاینی و کۆمه لایه تی سیاسی کوردستان که و ته ژیره ستی ئه م بنه مالهیه وه وه شیخ به منالی خرا و ته بهر خویندن و مامۆستایانی وه ک عبدالله فه ندی و زیوهر دهرسیان پێ ووتووه کاتیک شیخ منال بووه له گه ل باووکی دا سهردانی ئهسته مبولی کردووه و له وێ سولتان عه بدولحه میدی دووهم پیشوازی لیکردوون .

ئو به بوو سالی ۱۹۰۸ به پیلانی تا قمی ئیتیحاد و تهرهقی لهشاری موسل شیخ سه عیدی باوکی و شیخ نهحمه دی برای شهید کران ئیتر ئهرکی بهریو بهردنی کاروو باری بنه ماله که نه که و یته نهستوی شیخ مهحمود که لهو کاره ساته دا زور بهز محممت رزگاری ببوو وه ههروه ها شیخ مهحمود وهک که سایه تیهکی موسلمان بهشداریهکی که ریگهری کرد له شهرهکانی ده و لتهی عوسمانی دژی ئینگلیزهکان لهسالی ۱۹۱۵ که خویی و سه سواریکی ئهسپ که کورد بوون بهرگریهکی قارمانانهیان کرد وه لهسالی ۱۹۱۸ کاروباری شاری سلیمانی گرته نهستو.

وه له ۱۸ حوزهیرانی سالی ۱۹۱۹ دا ئینگلیزهکان به توپ و فرۆکه و هیزیکی گهره ی بيشومار به سهرو کایهتی ژهنه پال فرايزمر له ده بهندی بازیان پهلاماری هیزهکانی شیخ مهحمود ی دا لهو شهره دا هیزهکانی شیخ مهحمود قارهمانی تیهکی زوریان نواند و قوربانیهکی زور گهرهیان بهخشی بهلام ناکامی شهره که به سهرکهوتنی هیزهکانی ئینگلیز کوتایی هات و لهو شهره دا شیخ مهحمود بریندار کرا لهپال بهرده قارهماندا دهستگیرکرا لهمانگی ته موزی ههمان سالدای بریاری له سیداره دانی بؤدرا بهلام له ژیر گوشاری رای گشتی داو له ترسی بهریابوونی شوهرشیکی گهره ی کورد ئهو حوکمه ی گؤرا به حوکمی ده سال زیندانی بؤ شیخ مهحمود وه له ههمان کاتدا گواسترا و تهوه بؤ هیندستان .

دور خستهتهوه ی شیخ مهحمود بؤ ماوه ی سئ سال بارودۆخی کوردستان و ناوچه که ی ئالۆزتر کرد هه بویه سالی ۱۹۲۲ بریار درا شیخ بگهریتهوه کوردستان هه که گهرایهوه له ههمان سالدای و اتا ۱۹۲۲ لهشاری سلیمانی حکومهتی کوردستانی راگهیاند ههموو توانای خوی تهرخان کرد بۆپتهوکردنی ئهم حکومهته بهلام سیاسهتی ئهوسهردهمه ی گهره هیزهکانی دنیا دژی ئامانجی

گهلی کورد بوون و ئینگلیز مهکان به تهواوهتی پشتگیری له دهو لهتی تازه دامهزراوهی عێراقیان دهکرد و لهشکرکێشیان دهکرده سهر کوردستان .

له کانونی دووهمی ۱۹۲۳ نووسراویکی له ژیر مۆری مهلیکی کوردستان بو کونسولی پروسیای سوڤیهت له ئازربایجان نووسی : حکومهتهکهیان یارمهتی بداو پی له مافهرواکانی نهتهوهی کورد بنی و چهک و تفاقى بداتی و پهیهوهندی دۆستایهتیاں له نیواندا دامهزری.

له تههموزی سالی ۱۹۲۴ سوپای عێراقی شاری سلیمانی داگیر دهکات بهلام شیخ مهحمود بهرمهنگاری ئهو هیزه دهبیتهوه توانی ههتا دهر بهندی بازیان راویان بنی بهرم دهوام بوو لهشهر لهگهڵ ئهو هیزه عێراقیه که سوپای ئینگلیز یارمهتی دهیان بهلام له سالی ۱۹۲۶ راویژکاری وهزارهتی ناوخو لهگهڵ شیخ مهحمود کو دهبیتهوه دواتر شیخ نوینهریکی خوی دهنیریت بو بهغدا بهمهههستی ریکهوتن لهسهر مهرجهکانی ناستبوونهوه لهسالی ۱۹۲۷ ریکهوتنامهیهکی مۆرکرد ئهوهش بریتی بوو له (که شیخ مهحمود خوی و خیزانهکهی له دهرموهی عێراق بژین و دوور کهوێتهوه لهکاری سیاسی وه حکومت ههموو سهروهت و سامانهکهی بۆبگهڕێنێتهوه که دهستی بهسهر دا گرتبوو شیخ مهحمود که گهرایهوه شاری بهغدا و له خوارووی عێراق نیشتهجی دهکریت وه دواتر لهسالی ۱۹۲۹ پی پیدرا بگهڕێتهوه کوردستان لهسالی داهاتوودا دهست دهکاتهوه بهکاری سیاسی و شۆرش شیخ مهحمود ماوهی چهند سالییک شهری پارتیزانی درێژه پیدا دواجار لهئاکامی گهله کۆمهکی هیزه ناوچهیهکان و هیزه گهورهکانی جیهان شیخ مهحمود لهسالی ۱۹۲۶ دهستی له چالاکی سیاسی و سهربازی ههڵگرت و چوه گوندی پیران لهوی مایهوه بهلام که راپهڕینهکهی خهڵکی شاری سلیمانی له رۆژی ۶ ئهیلولی سالی ۱۹۳۰ خهلتانی خوین کرا شیخ مهحمود دهستی کردهوه بهچالاکی دژی

هیزی ئینگلیز و هیزی حکومتی ئهو سهردهمه ی عێراق و چهند داستانیکی گهره ی تومار کرد لهوانه شهری ئاوباریک و کهناروی و سورداش .

بهلام پارسهنگی هیزه سهربازی و سیاسیهکانی ئهو سهردهمه له بهرژوهندی کوردا نهبوون بویه شیخ مهحمود لهسالی ۱۹۳۱ دا کهوته دهست دوژمنانی کورد و دهستهسهری له بهغداد و ناوچهکانی تری عێراقدا خرایه ژیر چاودیریوه و لهبهر نهبوونی هیزی شهرکه و چهک و تهقهمنی شیخ مهحمود ناچاربوو له ۱۳/۵/۱۹۳۱ دا خوی بهدهستهوه بدات پاشان دوور خرایهوه بو بهغداد و سهماوه دواتر گهریندرايهوه بو بهغدا تاكو سالی ۱۹۴۱ لهکاتی شهرهکه ی رهشید عالی گهیلانی له دژی بهریتانی خوی له ژبانی دهست بهسهری لهبهغداد رزگار کردو گهرایهوه کوردستان و چوو بو گوندی (داری کهلی) و لهوی نیشهجی بوو .

ئهم پیاوه گهرهیه ی کورد جگه لهوه ی که جی پهنجهی بهسهر ههموو پروداوهمکانی ئهو سهردهمه ی کوردستان و عێراق ههبووه ، شهخسیهتیکی کومه لایهتی گهره ی ههبووه وه ههروه ها پیک هاته ی حکومت و دهزگا ئیداریهکانی تری شیخ نیشانه ی ئهمن که ئهم پیاوه ههلهکووتوو بهایهخی داوه به رۆشنیر و زۆربه ی شاعیر و رۆشنیر و ئهفسهرانی کورد پهیهندیان به شورش و حکومتهکه ی شیخ مهحموده کردوه .

دکتور (سیر هاری سندر سن) لهکتیه کهیدا باس لهوه دهکات که کاتیک شیخ مهحمود بریندار بووه له بهغدا بانگی ئهم دکتوره دهکن که چارهسهری بکات دهبینیت شوینهواریکی برینیکی بچووک لهپشتی دایه له شیخ دهپرسی : ئهمه چیه؟ له وه لامدا دهلێت (ئهوه شوینی گولهیهکی بهریتانیه ئیوه ئه ی ئینگلیزینه وهک ئیویه ئهو گولهیه که چوونه هر شوینیک مهگهر شهیتان لاتان بدات دهنه بهری نادهن .

شیخ مهحمود له شهری پارتیزانیشتدا گرنگی و بایهخی به رۆشنیرو
خویندهوار مکان داوه ههر بویه چاپخانهکهی رۆژنامهی (بانگی کوردستان) له
ئەشکهوتی (جاسنه) جیگیر کرد.

مهلیکی کوردستان شیخ مهحمود لهسالی ۱۹۵۶ دا له یهکیك له نهخوشخانهکانی
شاری بهغداد کۆچی دواپی دهکات و تهرمی ئەو کهسایهتیه گهورهیهی کورد
بهریزیکی زۆرموه و لهناو ئاپۆرای خهڵکانی دلسۆزی کورد و شیخی نهمر
گهریندرايهوه کوردستان و له مزگهوتی گهورهی شاری سلیمانی له تهنیشته
کاک ئەحمەدی شیخ بهخاک سپێدرا.

چوارهم :

پیشهوا قازی محمد

ژيانىء

ناوى (محمد كورى على كورى ميرزا قاسم) له ساى ١٩٠٠ له شارى مه هاباد له
خوره لاتی كوردستان له دایك بووه و له بنه مالهیه كى نیشتمان پهروه ره و باوكى
قازى بووه له شارى مه هاباد هه ره له گهنجیدا زور خولیاى فیربوونى زانست بووه
وه زمانى كوردی و فارسى و عهره بى و فهره نسى و ئینگلیزى زانیوه ههروه ها
شاره زاییه كى كه مى له زمانى پرووسى داهه بووه (قازى محمد) كه سایه تیه كى
كومه لایه تى هه بووه پاش كوچى دواى باوكى ده بیته دادوهر له مه هاباد و ده بیته

بهر پرسی کلتوری ئهوقاف لهشاری مههاباد وهیه کهم قوتابخانهی کچان لهشاری مههاباد دهکاتهوه .

(قازی محمد) کهسایهتییهکی بهناوبانگ وناودارشاری مههاباد بووه ههر دهسه لاتداریک بهاتایه مههاباد ئهوا سهردانی مائی (قازی محمد) ی دهکرد ئهم ناوبانگ دهکردنه بوه هوی ئهوی سهرکردهکانی یهکیتی سوڤیهت بانگیشتی باکو بکریت ههروهها (قازی محمد) کهسایهتییهکی بهرچاوی مههاباد وکوردستان بوو ئهمهش وای کرد که کومهلهی ژێ کاف داوای لیدهکریت بیته ئهendam لهو کومهلهیهدا ئهوش رازی دهبیته ودهبیته ئهندامی کومهلهی ژێ کاف بهناوی نهینی (بینایی) دهست بهچالاکی و خهباتی سیاسی دهکات لهکومهلهی ژێ کاف وه پاش ماوهیهک لهبهردهوام بوونی لهکاری سیاسی هاوکات قهناعت به هاوڕیانی و ئهندامانی کومهلهی ژێ کاف بهردی بناغه ی پارتیکی نوێ پیک دینن پاش بهستنی یهکهه کۆنگره ی ئهو حزبه به ئامادهبوونی ههندیک له نوینهرانی پارچهکانی تری کوردستان له ۱۹۴۶/۱/۲۲ یهکهه کۆماری کوردیان لهمهیدانی چوار چرا له شاری مههاباد راگهیاند قازی محمد له رۆژنامه ی کوردستانی ئهو سهردهمه وهک پێشهوا ناوی دههینرا و باسی دهکرا بهلام دوا به دوا ی دامهزراندنی کۆماری کوردستان وه سهرۆکایهتی کردنی ئهم کۆماره له مههاباد بهرهمی وهک پێشهوا قازی محمد ناسینرا و ناوبانگی دهکرد .

پێشهوا قازی له زۆربهی نووسراوهکانی دا کهبلاوی کردوتهوه باسی ئهوهداکات که دهبیته یهکیتی و یهک ریزی گهلی کورد بهمهرجی سهرکهوتنی گهلی کوردی دهزانی و ههمیشه بهرامبهر دوژمنهکانی گهلهکهیدا خاوهن ههلوێستی دهکهوتوو

بووه .

دامه زړاندنی کوماری کوردستان له لایهن پېشهوا قازی بهیه کیک له گرنګترین
راپهرین و خالی و مچهر خان داده نرئ له میژووی رزگاری خوازی گهلی کوردا
وه شیوازیکی مودیرن و سهر دهمیانه ی سهر کردایه تی قازی محمد بووه هو ی
بهر جهسته بوونی لایهنه دیمو کراتیه کان له پیک هاته ی کوماری کوردستاندا به
شیک دیکه له تایبته مندی هکانی کوماری کوردستان گرینگی دان بوو به به شداری
پیکردنی ژنان له ناسته جیاوازهکانی کومه لگای نهو سهر دهمه دا به سهر پهرشتی
پېشهوا قازی محمد وه نه مهش له کاتیکدا بوو که پیناسه وناس نامه ی ژن وهک
مروځ نامو بوو هر نه مهش سیمای ریپهریکی مروځ دوست و دیمو کراتی به
خشیبووه پېشهوا قازی محمد .

کابینه ی حکومتی کوماری کوردستان :

سهرۆک وهزیران (حاجی بابیه شیخ)

وهزیری خهنگ (سهیفی قازی)

وهزیری کیشوهر (محمد امین موعینی)

وهزیری نابوری (نهحمه دی ئیلاهی)

وهزیری پووست وتله گراف (که ریمی نهحمه دیان)

وهزیری تهبلغات (سدیقی هیدهری)

وهزیری فهرهنگ (مهنافی که ریمی)

وهزیری کار (خهللی خوسرهوی)

وهزیری تیجارهت (حاجی مستهفای داودی)

وهزیری ریگوبان (ئیسماعیلی ئیلخانی زاده)

له گهل چندین وهزیری تر که لهم حکومتدا رولی گرنګیان بینوه هر چند که

تەمەنی ئەم حکومەتە زۆر کورت بوو کە لە ١١ مانگ پێک هاتبوو دواتر

لە کانونی دووهمی سالی ١٩٤٦ سوپایی سەر بە رژێمی پاشایەتی ئەو
سەردەمە هێرش دەکاتە سەر کۆماری کوردستان لە مەهاباد و بەم شێوەیە کۆتای
هێنا بە ١١ مانگ تەمەنی کۆماری کوردستان وە لە ٣٠ ی ئازاری سالی ١٩٤٧
دەسەڵتدارانی رژێمی پاشایەتی ئێران پاش چەند جارێک لە دادگای کردنی
پێشەوا قازی بە تۆمەتی خیانت کردن و هەولدان لەدژی رژێمی پاشایەتی ئێران
بریارێ لە سێدارەدان بو (پێشەوا قازی محمد، سەیفی قازی و سەدر قازی)
درا لەمەیدانی چوار چار لەمەهاباد پێشەوا قازی و هاوڕێکانی هەر لەو شوێنەی
کە کۆماری کوردستانی لێ دامەزراند هەر لەوێش لە سێدارە دران

مسعود بارزانی

ژیانی :ه

ناوی (مسعود کوری مه‌لا مسته‌فای بارزانه) له‌شاری مه‌هاباد له‌ رۆژه‌لاتی کوردستان له‌دایک بووه له‌ به‌رواری (١٦/٨/١٩٤٦) که رۆژی له‌دایک بوونه‌که‌ی هاوکاته له‌گه‌ڵ دامه‌زراندنی پارتی دیموکراتی کوردستان هه‌روه‌ها وه‌ له‌ساڵی ١٩٦٥ هاوسه‌رگیری کردوه .

پاشا پرووختی کۆماری کوردستان له‌ساڵی (١٩٤٧) بنه‌مائه‌ی بارزانی له‌گه‌ڵ کۆمه‌ڵی له‌پیشمه‌رگه‌کانی ناچاربوون بگه‌ڕینه‌وه کوردستانی عێراق به‌لام رژیمی به‌عس دووری خستنه‌وه بۆ ناوچه‌کانی (به‌سره-به‌غداد) به‌لام دواتر چون بۆ یه‌کیه‌تی سوڤیه‌تی ئه‌وکاته وه‌ تاساڵی (١٩٥٨) له‌و مانه‌وه .

مسعود بارزانی به‌هۆی کاری سیاسی و په‌یوه‌ندی به‌شۆڕشی ئه‌یلول نه‌ی توانی خویندنی ناوه‌ندی ته‌واو بکات و شاری به‌غدادی جیه‌پشت و که‌ته‌مه‌نی ئه‌وکاته‌ی

١٦ سال بوو بوو به پيشمه رگه چهكي دژي نهياران و دوژمناني كوردستان هه لگرتوو له سالي (١٩٦٢).

شورشي كورد كه له (١١ ئه يلولي ١٩٦١) وه دهستي پيكر دوه تا سالي (١٩٧٥) خاياندوو بهر ا بهر ايه تي مه لامسته فاي بارزاني هه ربويه له ژير رينماي و پشتگيري باوكي مسعود بارزاني تيكه لي خهباتي سياسي بووه هه ربويه ژياني لاوي تي خوي ته رخا ن كرده بو بو ئه و ئامانجه ي كه پارتی ديموكراتي كوردستان بهرزي كرده بو وه (ئامانجه كesh بریتیه له ديموكراسي بو عيراق و ئوتونومي و فيدراليزم بو كوردستان).

پاش شكستی شورشي ئه يلول له ئه نجامي ريكه وتني جهزائير له نيوان شايي ئيران و حكومه تي عيراق له سالي (١٩٧٥) هه ربويه بهر ينماي مه لا مسته فاي بارزاني مسعود بارزاني و ئيدريس بارزاني ژماره يه ك له هه فالاني پيكه وه هه لسان به ريكه خسته نه وه ي ريزه كاني پيشمه رگه و دامه زراندني سه ركردايه تيه كي كاتي بو پارتی ديموكراتي كوردستان هه ربويه له (٢٦/گولاني/١٩٧٦) شورشي گولان دهستي پيكر د.

مسعود بارزاني و ئيدريس بارزاني روليكی بهر چاويان هه بووه له دامه زراندني چه ندين بهر ه ي سياسي له عيراق و به تاييه تي بهر ه ي كوردستاني دامه زرا . له سالي (١٩٧٩) له كو نگره ي نويه مي پارتی ديموكراتي كوردستان بوو به سه رو كي پارتی ديموكراتي كوردستان هه روه ها مسعود بارزاني كتتيبيكي له سه ر رولي مسته فا بارزاني باوكي و ميژووي نه ته وه ي كورد نووسيو به ناوي (بارزاني و بزوتنه وه ي رزگار يخوازي كورد). بو جاري دووه له كو نگره ي دوانزه ي پارتی ديموكراتي كوردستان له سالي (١٩٩٩) به سه رو كي پارتی هه لبر يدر ايه وه .

مسعود بارزانی لهسالانی نهوه دهکان تا لهناوچونی رژیمی به عس له ۲۰۰۳دا بهشداری چهندین کۆبوونهوهی نیودهو لهتی کردووه لهوانه:

(کۆبوونهوهی واشنتون لهسالی ۱۹۹۲، کۆنگرهی لهندهن لهسالی ۲۰۰۲)

پاشان مسعود بارزانی له (۱۲ حوزمیرانی ۲۰۰۵) وهک سهرۆکی ههریمی کوردستان ههلبژێدرا پاشان وهک سهرۆکی ههریم سهردانی چهندین وولاتی وولاتی کردووه کهبه شیوهیهکی فهرمی بانگێشت کراوه لهو وولاتانه:

(لهگهڵ سهرۆکی ئهمریکا که ئهوکاته جۆرج بۆش سهرۆک بوو لهسالی ۲۰۰۵، لهگهڵ سهرۆک وهزیرانی بهریتانیا لهسالی ۲۰۰۵، لهگهڵ سهرۆک وهزیرانی ئیتالیا لهسالی ۲۰۰۵، لهگهڵ شاعبدالله مهلیکی سعودیه لهسالی ۲۰۰۷ ههروهها سهردانی سهرۆک ئۆلاندی فهرههسا لهسالی ۲۰۱۶) ههرچهنده ههتا ئیستا که سهرۆکی ههریمی کوردستانه سهر بهخۆی رانهگهیا ندوو بهلام سهر بهخۆیی گهلی کورد و دهو لهتی کوردی لهسهر دهستی ئهم زۆر زۆر نزیکه تهنها کاتی راگهیا ندنی دهو لهتی کوردی ماوه زۆر بهی وولاته زلهیزهکان دانیان پێ داناوه.

وههروهها یهکیک لهکاره گرنگهکانی مسعود بارزانی ئهویش دیاریی کردنی پرۆژی ریفرا ندۆم بۆ سهر بهخۆی له بهرواری ۲۵/۹/۲۰۱۷دا کهئهمه ههنگاو یکی میژوویه بۆ گهلی کورد که له دوا یی قازی محمد نرابیت ههر بۆیه لهسهر ههموو کوردیک ئهر که که دهنگ بدات به بهلی و ئاواته له میژمهکی کورد بێتهدی و کورد دهو لهتی خۆیی هه بێت

پهراویزهکانی

بهشی دووهم

باسی دووهم

۱. میژووی کورد ونیشتیمانه کهی/کمال ابوبکر/شوینی چاپ نیه/ناوی چاپخانه نیه/۲۰۰۰/لا ۴۷ ههروهه لهسایتی

www.wikpidea.org

۲. کوردستان ناسنامهی من/هاوړئ قهندیل/شوینی چاپ نیه/۲۰۰۶/چاپخانهی سان لهه/چاپی یه کهم/لا ۸۰ ههروهه لهسایتی

www.wikpidea.org

۳. ناودارانای کورد/میر بهسری/سلیمانی/۲۰۰۲/دهزگای چاپ و

پهخشی سهردهم/لا ۴۰ ههروهه لهسایتی www.wikpidea.org

۴. کوردستان ناسنامهی من/هاوړئ قهندیل/شوینی چاپ نیه/۲۰۰۶/چاپخانهی سان لهه/چاپی یه کهم/لا ۹۳ وه ههروهه

لهسایتی www.wikpidea.org

۵. لهسایتی rudaw.net/لهنوسینی محمود یاسین کوردی/لهبهرواری

www.wikpidea.org ۱۶/۸/۲۰۱۶ ههروهه لهسایتی

بهشی سی یهه

باسی یهکهه

دهو لهت

مروقهكان ناتوانن بهتەنيا بژين وه بهتەنياش هيچ كاريك ناتواني بكات و تەنها
خۆي ناتواني دژي ئەو مەترسيانە بێتەوه كەدێنە رێي جا سروشتي بێ يان لەلايهن
مروقهكاني هەمان رەگەزي خۆيهوه ئەمەش وا لەمروڤ دەكات كە بچیتە ناو
كۆمەل و لەگەڵيان ئاشناييت هەروەها مروڤ كاتيک تێكەڵی كۆمەل دەبیت ئەرکی
دیتە سەرشان وەك خزمەك كردنی كۆمەلەكە و هاوكاری كردنی يەك تری
چەندەها ئەرکی تر ئەمەش بووه هۆی دروست بوونی كۆمەلگا .
وه كاتيک كۆمەلگا دروست دەبیت ئەوا دهو لهت دروست دەبیت وه دهو لهتیش
بەم شێوانە پێناسەكراوه:

ویلۆگبی دهلئیت ١

(دهو لهت لهكاتدهو لهت لهكاتدا دهبیت دەسه لاتێك هەبیت حوكمی نەریتی
كۆمەلایەتی تاكهكان و دەزگاكان بكات لەناو كۆمەلێك خەلكدا لهكاتێكدا ئەو
دەسه لاتە ملههچی رێكخستنیکی هاوشیوهی خۆی نەبی)
(هاریتسۆرن) پێی وایه دهو لهت ٢

(دهو لهت بۆئەوهی خۆی لەیهك پارچەیی و پایەداری و دڵنیایی بپاریزی دهبیت
لەسەر بیروكەیی پروون و ئاشكرا دابمەزری بۆمانهوهی وەك یەكەیهکی دڵنیایی
ئێقلیمی جیا له ئێقلیمەكانی تر پاساو پاكانهی خۆی هەبیت)

جیلینك دهلئیت ٣:

(دهو لهت كۆمەلێکی خاون ئیرادیه كه پێی بەند نابێ تەنها بهخودی خۆیهوه نەبی
خاوەن سیستەمیکی تاییهته بهخۆیهوه كەزمینهی بۆخۆش دەكات ژيانیکی كامل

و سهر به خو بژی)

بۆنارد یاساناسی فهرنسی دهلیت: ۴

(دهولهی یهکهیهکی یاسایی ههمیشهیه دهزگایهکی کومه لایهتی خاوهن
دهسه لات ه بهر ان بهر نه تهویهکی سهقامگرتوو له سهر ههریمیک نه دهزگایهش
دهسه لات بهر یوه دهبا به نه ئامرازانهی که له سهر ئارم زووی خو و هستان و
له ریگهی نه هیزه مادهیهی که خو مۆنۆپولی کردوه).
وه دهتوانین بلین که دهبی زهویهک ههبی کهپی دهلین ههریم بۆ نهوهی کومه له
مروفتیک له سهری نیستهجی بن بهشیویهکی ههمیشهی سهقامگرتوو وه نهوه
کومه له مروفتش پیوستیان به دهسه لاتیکی و سیسته میک ههیه بۆ نهوهی
کاروبار هکانیان بهر یوه بیری و ریکیان بخت، بهیهک گرتی نه سئ شته
قهواریهک دروست دهبی پی دهلین دهولت ه
وه دهولت له سئ رایه لهی سهرهکی پیک دیت (گل، ههریم، دهسه لات).
ههندیک رایان وایه که بۆ دروست بوونی دهولت چوار مهرجی ههیه (خاک،
دانیشتوان، حکومت و دانپانان)
ههموو گهلێک بۆ نهوهی دهولهتی ههبی یهکه شت دهبی خاکی ههبی تا
سنوری خوپی و شوینی ههبی که دانیشتوانه که تیایدا نیستهجی بین وه
کاتیک دانیشتوان له خاکی نیستهجی دبن دهبی حکومتیشی ههبی بۆ نهوهی
دهولته که پیوه بهر یوه بات وه کاتیکش دهولت راده گیه نیت ههندیک
له دهولته کان دانی پیادانهن و ههندیک دهولتهش دانی پانانین که دهولته نه مهش
کارناکاته سهر دهولته نوییه که.
ههندیک جار دهولت به هوئی نهوه دروست دهبی که بیروکهی دهولت

پهر اويزهكان

بهشي سي يهه

باسي دووهم

تتبيني

لهه بهشه دا سوودمان لهكتيبي [تيوري دهولت وسيستمه رامياريهكان] بينيهوه

چونكه بهشيويهكي زور باش باسي دروست بوني دهولت دهكات

تيوري دهولت وسيستمه رامياريهكان/بهادين نهحمد/ناوي چاپ

نيه/سالي دهريووني چاپ نيه/۲۲لا/۲۱لا

بهشی سێیه م

باسی دووهم

رifer اندۆم

رifer اندۆم یان گشتپرسی بریتیه له دانگدانیکێ راستهوخۆ کهتیدا داوا لهتهواوی دهنگدهران دهکری دهنگ بدهن لهسهر پيشنياریکێ دیاریکراو له ههریمیک یان وولاتیک .

جا ئهم پيشنياره له لایهن کسێک یان دهزگایهک یان پهڕ لهمانێ ئهو وولاته یان سهڕکردهی وولات لئهنجامی دهنگدان لهسهر ئهو پيشنيارهی کرداواکراوه وه ئهمهش دهبیته هۆی ده‌رچوونی بریاریک یان قانونیکێ نوێ. ١

رifer اندۆمی سه‌ربه‌خۆیی جوړیکه له رifer اندۆم که هاولاتیانی ههریمیک دهنگ لهسهر ئهو ده‌دهن که ههریمه‌که‌یان ببیته ده‌ولتیکێ سه‌ربه‌خۆ یان نا، به‌لام لئه‌نجامدانی رifer اندۆم که‌زو‌رینه دهنگ به به‌لێ ده‌دهن له‌وانه‌یه نه‌بیته هۆی سه‌ربه‌خۆیی یان به‌ده‌ولت بوون .

٢٠١٧/٩/٢٥ وچه‌رخانیکی میژووییه:

دوای ئه‌وه‌ی سه‌رۆکی ههریمی کوردستان مسعود بارزانی بریاری دیاری کردنی گشتپرسی بۆ سه‌ربه‌خۆیی و هه‌نگاوانان به‌ره‌و به‌ده‌ولت بوون به‌راستی ئهمه هه‌لیکی میژووییه هاتۆته به‌رده‌م گه‌لی کورد و تا به‌و ئاواته‌ی که چه‌ندین سا‌له به‌ه‌یوایی رۆژیکێ وا ین هه‌موو کات

یهک جار ههل دهرمخسیت پیویسته ئهو ههله لهدهست نهدهین چونکه
ئیمه لهپیناوی سهر بهخوی یا بهدولت بوون هزاره ها شه هیدمان داوه

وه ئهگهر ههموو خهڵکی کوردستان پیکهوه یهک ئیراده بین و یهک دهنگ
بین ئهوا وولاتانی نهیار چۆک دادن ههروهک راپهرینی بههاری
۱۹۹۱

ئیرادهی گهل بهسهر ههموو لهمپهرهکاندا زالبوو ههر وهک چۆن
پهر لهمانمان دامهزراند و حکومهتی خوجییمان راگهیاند ههموو دوژمنه
نهیارهکانمان نهیار بوون بهلام لهبهرئهوێ ئیرادهمان یهک بوو یهک
دهنگ بووین و پشتی سهرکردهکانمان گرت لهسهر ماف و
داواکاریهکانمان سوور بووین ئهوا نهیارهکانمان که وولاته
دراوسیکانمان ناچار بوون دهست له نهیاری کردن ههلبگر و تهنا نهت
ناچار بوون مامهلهشمان لهگهل بکهن ههروهها ئهگهر بۆ ئهم ههلهی که
ئێستا هاتۆته پیش ههموو گهل پشتیوانی بیت بهدنیاییهوه سهردهکهوێت
بهوو ئاواته له میژینهیهی که ههمانه بیهینه دیی وه دوژمنهکانیشمان
ناچار دهکهین ملکهچی ئیرادهمان بن .

پهراویزی بهشی سی یهه

باسی دووهم

۱. www.wikpidea.org سایتی

بهشی سی یهم

باسی سی یهم

چ بکریت بو به ده ست هینانی مافی چاره ی خونوسین

بو کورد

لهم به شه دا باسی سی خالی گرنگ ده کمین له وانه :

یه کهم : کۆسپی بهردهم دروست بوونی ده ولتی کوردی

دوهم : چی بکریت بو ئه وه ی ببین به ده ولت

سی یه م: به ده ولت بوون نزیکه یان ههر خه یاله

یهکههم

کۆسپی بهردهم دروست بوونی دهولتی کوردی

یهکیک لهبنه ماسهرهکیهکانی کهپیویسته بۆ دروست بوونی دهولت ئهویش
کۆمهههگایهک که پتهو بیته ههرچهنده کۆمهههگا لهچهندین چین و توژی جیاواز
پیک هاتوو بهلام واپیویسته کۆمهههگا یهکگرتوو بیته تا بهئامانجهکانی خوی
بگات و له ههموو کاتیک یهک ههلو یست بن بهلام بهداخهوه کۆمهههگای کوردی
یهکگرتوونین لهههموو کاتیک دا دهبنه دوژمنی یهک یان ههریهکهو ههلو یستیکی
دهبیته ودهیهو یته ئهوهی لهگههه رهئی ئهوا نیه لهناوی بیته و خوی سهرکهو یته
چهنده ها هۆکاری تر کهوای له کورد کردوه تانیستا دهولتی نهبیته یهکگرتووی
کۆمهههگا نیشانهی سهرکهو یتهی ههموو میلهتی که بۆ بهدهست هینانی ئاواتهکانیان،
پهرتبوون و دابهشبوون ولیک دابهرانی بهشهکانی کۆمهههگای کوردی لهسهرجهه
لایهنه جۆربهجۆرهکاندا زیانی گهورهی له دروست بوونی زهمینهی دروست
بوونی دهولت و گهیشتنی کۆمهههگای کوردی بهئاستی پیک هینانی دهولت داوه
بیتهوسهیری کلتهور و جوگرافی وئاینی و سیاسی بنهماکانی کۆمهههگای کوردی
بکهین ئهوا بۆمان دهردهکهو یته هیچ کام لهبنهما پیکههینهرهکانی کۆمهههگه
جیاوازهکانی دنیا دا بوونهته بنهما یهکبوون ویهکگرتن بهلام لهکۆمهههگای هیچ
کات ئهم دهرهه نهیینیه بگره بهپیچهوانهوه بۆته هۆی پهت پهت بوون و
جیاکاری ئهوهندهی تر کۆمهههگای بهرمو دواوه برد تا پیشی بخات و بیته هۆی
یهکگرتنی کۆمهههگا.

به درێژای میژوو کهلتوور نه بوته هۆی ڕهخساندنی یهکبوون و یهکگرتنی کۆمهڵگا
ههر له سهرتای دروست بوونی مادموه تانیستا کهلتوری کوردی نهیتوانیهوه بپیته
خاوهن ناسنامهی نهتهوهی کهسهرجهم خاسیهت و بنهمای کهلتوری پێوه دیار بپیت
ئامرازی دهربرینی کهلتوور بریتیه له زمان کهلتوری نهتهوه بێگومان بهزمانی
نهتهوه دهنوسریتهوه بهلام میژووی نوسین بهکوردی زۆر نویه لهچاو ئهو میژووه
دورو درێژهی ههیهتی کهواته ههر له سهرهتاوه کهلتوری کوردی سیمای نهتهوهی
نهبووه چونکه بهزمانی نهتهوهی کورد بهرجهسته نهبووه .

یهکیک لهگرفته سهرکیهکی کورد ئهوهیه که خۆی لهئێسلدا پهرت کراوه وه
نهیتوانیهوه بگهریتهوه بۆ ئهو ئێسله و زیندووی بکاتهوه ههروهها لایهنیکی تر
ئابوریه ئابوری بربره ی پشتهی ههموو کۆمهڵگایهکه بهههبوونی ئابوری باش
کۆمهڵگا بهر مو پیش دهبات و ههروهها دهپیته فاکتهریکی بههیز بۆ دروست بوونی
دهولت لهکۆمهڵگای کوردی بههۆی هۆکاری سیاسی و وولاتانی دهورووبهر
وای لهئابوری کوردستان کردوه که کۆنهپیتهوه بهر مو پیش نهچیت ئهمهش
بوته هۆی ئهوهی که ژیرخاننیکێ ئابوری بههیز دروست نهکات وهههروهها
له قوناغهکانی دواتریشدا بههۆی دابهشبوونی کوردستان و داگیرکردنی لهرووی
سیاسی و سهربازی و ئابوریهوه ئهمهش هۆکاری سهرهکی لهنیوبردنی ئابوری
کوردستان بوو چونکه بوه هۆی دابهشبوونی کوردستان بهسهر چوار دهولتهدا و
ئابوریهکهشی بهچوار ئاراسته ی جیاوازی ئیداری دابهش بووه ئهمهش وای کردوه
که ناوهندیکی ئابوری دروست نهپیت .

سهرباری بوونی بزوتنهو هیهکی زور له کوردستان له میرنشینه کانهوه و تا شیخ
عوبهیدلای نههری ههتا حیز بهکانی ئیستاش که ههیه ههچیان بهرنامهی سهر بهخوی
وجیا بونهو هیهیان بو دروست بونی دهو لهتی کوردی نیه ههروه ها حیز به
کوریهکان نهیان توانیوه بینه هو ی بهکبوون ویه کگرتنی کوردهکان بهلکو
بهپهچهوانهوه رۆلی پهت پهت کردنی کوردیان بینیوه وهک شهر ی ناوخو و
دژایهتی یهک کردن لهناو حیز بهکاندا و چاله لهکندن بویهک تر که ئه مانه هه مووی
هوکارن بوئهوهی که حیز به کوردیهکان ههچ بهرنامهیهکیان نه بیت بو ئهوهی
دهو لهت دروست بکهن جگه لهوهی که کوردستان چواردهوری به بیگانه وناحزی
زوری کورد دهوره دراوه که ههریه کهیان پلانی دژ بهکورد پهیره دهکهن
وهک ئهوهی ههریه کهیان پشت گیری حیز بیکی کوردی دهکهن و هانی ئهوهیان
دهدمن که قهت یه کگرتوو نهبن لهناو خویندا چونکه ئهگهر یه کگرتوو بن لهناو خودا
ئهوه بیر له دهو لهت دهکهنهوه ههریه بویه ههریه کهیان دژایهتی ئهوه دهکهن ئهوه تا
سهرۆکی تورکیا دهلین (ئیمه ریگه به دهو لهتیکی بچوکی کوردیش نادهین) وه
ئهوه تا ئیران تاکو ئیستا هه رکورد دهچهوسینیهوه و رۆژ نا رۆژیک کوردیک یان
زیاتر له سیداره ده دات تهنها له بهر هوکاری ئهوهی که کوردن وه ئهم دهو لهتانهی
دراوسی کورد هه میشه هه موو هیزی خو یان به کار دینن بوئهوهی ههچ کات
تاکیکی کورد یان تهنا تهت حیز بیکی کوردیش بیر لهوه نهکاتهوه که دهو لهتی
هه بیت کورد.

ههریه بویه کو مه لگای کوردی له پیش هه موو شتی که وه بیر له ریگا چاره یهک بکه نهوه

تا لهباره پرناسۆرهی کهتیایدا دهژین رزگاریان بیته ئهم رزگار بونهش دهبیته
هووی دروست بوونی دهو لهت بو کورد و به ئاواتی خووی دهگات .

همر بویه واپیویست دهکات که سهرجهه حیزبه کوردیهکان ئهو ناکوکیهی که
ههیهانه وهلای بنین و وهک برا کیشهکانیان چارهسهر بکهه یهکگرن تا دوژمن و
ناحهزانی کورد نهتوانن ناکوکی بخههه نیوانیان کاتیک که ههموو کورد یهک
دهنگ و یهکگرتوو بوو ئهوا ئهوه دهو لهتانهی که دژایهتی کورد دهکهه داوای
دیالوگ دهکهه له کوردهکان ئهمههه نیشهانی دروست بوونی دهو لهته کاتیک که
ههموو یهک دهنگ و یهکگرتوو بن .

همر بویه ئاواته خوازم که ههموو حیزبهکان یهکگرتوو بن لهناوخواندا و ههموو
کیشهکانیان وهلا بنین و ئهو ئاواتهی که ههموو کوردیک ههیهتی که ئهوهیش
خهونی دروست بوونی دهو لهته ههر بویه داوا لهههموو حیزبهکان دهکهه که
ریگری له دروست بوونی ئهوخهونهی که ههموو تاکیکی کورد ههیهتی نهگرن
ههموو لهدهوری یهک کوینهوه ههیزیکی راستهقییهی کوردی دروست بکهه
ههرچار پارچهی کوردستان بهیهکهوه ئاههنگی دروست بوونی دهو لهتی کوردی
بگیرین .

دووهم

چی بکریت بو ئهوهی بیین به دهو لهت

دژایهتی گهوره سهبارهت به مافی چاره نوس لهکارت و بهلگهکانی ینسکودا ههیه
له لایهک ئهم مافه بو ههموو گهلان بوبی هیچ جوړه جیاوازیهک پر هوا بینراوه وه
له لایهکی تریشهوه دهلن به دهست هینانی ئهم مافه دهی پهیوهندی دۆستانه ی گهلان
و ئاشتی نیودهو لهتی بهتین بکات وه لهکو تایشدا نابیت بیته مایه ی لهیهک بچرانی
یهکیتی نیشتمانی و سیاسی وولات وه دوو مهرجهکه ی پیشهوه بریتین له بوچوون
و ههلسهنگاندنی سیاسی واته به ههلو یستی دهو لهتیک بهسراو تهوه که بهرام بهر
بارودوخیکی دیاریکراو دهری ده بریت.

کۆمهله ی گشتی و ئهنجومه نی ئاسایش دهتوانن بریار لهسهر ئهوه بهدن ئاخو
کیشهیهک ده بیته هو ی لاواز کردنی پهیوهندی دۆستانه ی دامهزراو لهسهر پرنسیبی
یهکسانی گهلان له مافی چاره نوسدا یان ئاخو ده بیته مایه ی ههر شهکردن و
مهترسی بۆسه ر کۆمه لی نیودهو لهتی ئهم دوو ئورگانه ی ینسکو بۆ ئهوه ی ههلو یستی
خویان بهرام بهر کیشهیهک ده ربهرن پهیو یسته له لایهن دهو لهتان یان له لایهن
سکرتیری گشتی داوای لێ بکریت .

میژووی پهیوهندی دۆستانه ی نیوان عێراق، سوریا، ئێران و تورکیا پریتی له
ناحهزایهتی و دوژمنایهتی و پلان گیری و پهیوهندی بچران له گه ل یهکتری و
بهگژ داچوونهوه ی چهکداری (سه ربازی) هوکاری ئهم کارانهش نه بوونی ئارمزی
سیاسی یه له لایهن ئهوه دهو لهتانهوه بۆ ئهوه ی دان به مافی چاره نوسی کوردا بنین

وه چارهسهر يكي ياسايانه ي بؤبدوز نهوه چ لهسهر ئاستي نيودهولتي چ لهسهر ئاستي ههر يمي بيت وه چارهسهر نهکردني ئهم كيشيه رۆژ به رۆژ پهيوهندي نيوان دهولتهكاني ناوچهكه ناخوشتتر دهبيت.

ئهوئا لهسالاني ههشتاكان ئهو رووداوانه ي پهيوهنديان بهكيشه ي كورد هوه ههيوو بهشيوهيهكي جدي مەترسي گهوره ي بوسهر ئاشتي نيودهولتي نايهوه وئيستاش مەترسي گهورتر دهنيتهوه ئهوئا شهري ئيران و عيراق لهسهر بريني تيمار نهكراوي كيشه ي كورد ئهوشه به رووي دا كه بؤ ماوهيهكي دريژ ئارامي و ئاسايشي جيهاني خستهيووه مەترسيهوه وه لهبهر ئهم هوکارانه دانپيانيان به مافي چارهنووسي گهلي كوردا دهبيته هو ي نهmani ململاني نيوان دهولتان ئهمهش ئارامي وئاشتي جيهان بههيزتر دهكات.

ههر پهلامار دانيك لهډزي يهك پارچه ي نيشتييمان ويهكي تي سياسي ههر دهولتيك كه پرنسيبهكاني كارت ي ينسكو رهفتار بكات دهبيته هو ي ئهوه ي ئاشتي نيودهولتي دهخاته مەترسيهوه لهمافي چارهنووس ئهوه دوپات دهكات هوه كه چهوسانهوه ي نهتهوكان ډزي پرنسيبهكاني كارت ي ينسكو به ئهبيته هو ي تهگه ره خستن له ئاشتي و هاريكاري نيودهولتي لهبرياري كوتاي كونفراسي هيلسنكي باسي نهبهزاندني سنور دهكات لهههر شويينيك بيت بهلام دهليت دهتوانن دهست كاري سنور هكان بكهن ئهويش بهريگه ي ريكهوتن.

ئهو بهلگانه ي باسي نهبهزاندني يهك پارچه ي خاكي ئهو دهولتهانه دهكهن كه به مافه نيودهولتهيهكان و كارت ي ينسكو رهفتار دهكهن ئهوا ريز لهمافي گهلاني كه مابهتيهكان كه له ماف وئازادي سهركيهكاني مروف دهگرن بهبي هيچ جياوازي كردنيك ،ئهو دهولتهانه ي كه گيروده ي كيشه ي كوردن زور دوورن لهوه ي كه ريزي پرنسيبهكاني ينسكو بگرن وه مافي چارهنووس ئهوه ناگهيه نييت كه بهههر

شیوهیهک بیته بیهته دروست بوونی دهولتهتی نوئی وه کورد داوای ئهوه دهکات که داوای دروست کردنی دهولتهتی فیدرالی یان کۆن فیدرالی ئهمهش لهپرێگهیی داواکردنی ئۆتۆنۆمی ههریمی دهکات .

تهگهرهیی سهرهکی چاره نووسی گهلی کورد دهگهریتهوه سهرپالپشتی نهکردن و دان پیانه نانی نیودهولتهتی که هیچ دهولتهتیک بهههرمی دانی بهوه دانه ناوه و متانیستا پرێگهیه کورد نه دراوه به شداری له ئۆرگانهکانی ینسکۆدا بکات و باسی بارودۆخ و نازارمکانی خۆی بکات له بهرامبهریشدا دهولتهتانی عێراق و سوریا و ئیران و تورکیا ئهندامی ئۆرگانهکانی ینسکۆن و پهيوهندیان لهگهڵ نزیکهیی ههموو دهولتهتانی دنیا ههیه له بواری سیاسی و دیپلۆمسی و ئابوری .. هتد وه جگهلهوهش ئهندامن له پهیمانی سیاسی و سهربازی لهوانه :

پرێکخراوی دهولتهتانی عهرهب، کۆنفراسی دهولتهتانی ئیسلامی، ناتۆ .. هتد ئهوهی جێگهیی سهرسورمانه که ههر چوار دهولتهتکه دۆژمنایهتی خۆیان وه لا دهنین له بهرامبهر کیشهیی کورد وه بهرمیهکی هاوبهش پێک دههینن دژی دواکاری و خواستهکانی گهلی کورد .

پرێکخراوه کوردیهکان پێویسته بهشیوهیهکی فهرمی بهرمیهکی یهکگرتوو دروست بکهن بهمه بهستی به دهست هێنانی دانپیانانی نیودهولتهتی و وه نوینهری خۆیان دیاری بکهن تا پهيوهندی لهگهڵ دهولتهتان یان لهگهڵ پرێکخراوه نیودهولتهتیهکان بیهستن بهلام بهداخهوه ههتا ئیستاش ئهم کاره نهکراوه ئهمهش له بهر هۆکاری ئهوهی کوردهکان داوای یهکگرتنهوهی ههر چوار پارچهی کوردستان ناکهن پرسیارێک دێته ئاراوه ئهوهیش ئهوهیه ئاخۆ له بهرچی هۆکاریک نایانهوێت به لایهنی کهم له سهر ئاستی سیاسی یهکبگرن له ههر چوار پارچهی کوردستان؟ دابهش بوونی کورد له ههر چوار دهولت کهلهیهک جیاواز لهرووی زمان، ئایین،

ئابوری و سیاسی ئه وهندهی تر ئهرکی ریکخراوه کوردیهکانی سهخت تر کردوه
وه ئهم ریکخراوانه باسی یهکگرتنهوهی ههر چوار پارچهی کوردستان دهکهن
ئهوش قوناخ به قوناخ و ههل برههسی.

له میژوی کورددا گهلنیک ریکهوتن و پهیماننامهی ژیر بهژیر و ئاشکرا
وبهرژ موهندیخوازان له نیوان داگیرکهرانی کوردستان و هیزه زلهیزهکانی ناوچه
وجیهان دژ به نهتهوهی کورد بهگشتی هاتوته ئاراهه کهزۆربهی ئهو هاوپهیمانییه
له ئاراستهی داپلۆسین و سههکوتی بزاقی رزگاری خوازی کورد و لههیندیک
برگهی زهمهنی بو پاکتاو و جینۆسایدی رهگهزیش ههبووه.

ریکهوتنامهی لوزان لهسالی ۱۹۲۳ دا له میژووی هاوچهرخدا له نیوان تورکیای
تازه به دهسه لات گهیشوو و زلهیزهکانی ئهوسهردهمه (به بریتانیا- فهرههسا) واژووکرا
ئهو له میژوی ریکهوتنه دا پرویدا جاریکی تر فریوخواردنی ریههرانی کورد بووبه
سههرانی تورک وهک مستهفا کمال و عیسمهت ئینۆنۆ و که زۆر بهسانایی توانیان
به دانی ههیندیک بهلینی لاوهکی ریههرانی کورد بخلهتین و ئهم ریکهوتنه پرۆزه
زلهیزهکان و دهولهتانی داگیرکهر لهو سهردهمه دا که پاش شۆرش ۱۹۱۴ روسیه
و کۆتایی جهنگی جیهانی یهکه لهسالی ۱۹۱۸ و دواتر دابهشکردنی ناوچهکانی
پیشووی ئیمپراتۆری عوسمانی و لاتانی شکستخواردووی جهنگی یهکه می جیهانی
له نیو خویاندا دابهش کرد بهیهکیک له پرووداوه گرینگهکانی داههریت پهیمانی
لوزان جگه له ئیران و تورکیا، عیراق و سوریش بوون بهخواههنی ناشهرعی
دوو بهشی تر له کوردستان ههتا ئیستا بزاقی رزگاری خوازی کورد له خهباتدایه
وخوینی لیدهچۆری بهردهوام له ههول و چاوریانی ئهو دایه که نهتهوهیهکگرتوهمان
وهک نهتهوهیهکی زیندوو ستهم لیکراو بیناسینیت وه سوود لهو بریارو هاوکاریانهی
نهتهوهیهکگرتوهمان و هرگرت که لهسالی ۱۹۵۰ کۆمهلهی گشتی

نهتمو هیه کگرتو مهکان که داوای لیژنه‌ی مافی مروّف کرد که راسپارده‌ی سه‌بارت به‌ریگه‌ی شیوازی جیه‌جی کردنی مافی چارهنوس ده‌ستنی‌شان بکات.

له ۱۹۵۲/۱۲/۱۶ بریاری ۶۲۷ سه‌بارت به‌مافی چارهنوس دەرچوو داوا له ولاتانی ئەندام له ریکخراوی نهتمو هیه کگرتو مهکان کرا ئەو مافه‌ی بۆ گهل و نهتمو مهکانی دیکه‌ی بسله‌مین و ریزی لیبگرن وه له ۱۹۶۰/۱۲/۱۴ بریاری ۱۰۱۴ سه‌بارت به سه‌ربه‌خۆی نهتموه و ولاته‌ی داگیرکراو مهکان دەرچوو ئیتر له‌وکاته‌وه تا ئەمڕۆ ده‌یان بریارو راسپارده‌ی دیکه‌ی سه‌بارت به مافی چارهنوس ده‌چوون وه ئەوه‌ش پشتیوانی و هاندەرکی باشبووه بۆ ئەو نهتموه و ولاتانه‌ی که‌داگیرکراون یان به‌زۆر به ولاتیکی دیکه‌وه لکیندراون به‌لام دهری بلین که له دوا‌ی ۱۹۹۰ دا کارکردنی ئەو مافه‌ی له‌زۆر شوینی جیهاندا به‌رچاوتربووه و له‌و ریه‌وه ده‌یان گهل و ولات به‌سه‌ربه‌خۆی گه‌یشتون دوا‌ین نمونه‌ش باشوری سودان بوو که‌له‌ماوه‌ی پێشودا وه‌ک ده‌وله‌تییکی سه‌ربه‌خۆ ناسرا و بوو به ئەندام له ریکخراوی نهتموه یه‌کگرتو مهکان .

پرسی دروستکردنی ده‌وله‌ت ته‌نها به ده‌ستیک یان ته‌نها که‌سیکی دیاری کراو ناکریت به‌لکو ده‌بیت هه‌ماهه‌نگی و هاوسه‌نگی دروست بکریت له‌سه‌ر ئاستی ناوخۆی و دهرمه‌ی باشتترین ئەزمونیش لهم قوناغه‌دا که کورد ده‌توانیت سودی لی وهر بگریت ئەزمونی جوله‌که‌که‌نه‌ بۆ دروست کردنی ده‌وله‌ت بۆ نمونه له‌هه‌ر که‌سیک پرسی ده‌لێت هۆلۆکۆست پرۆسه‌ی کۆمه‌لکوژی جوله‌که‌کان که شه‌ش ملیۆن جوله‌که‌ی تیدا بوو به‌قوربانی هۆکاری سه‌ره‌کی پشتگیری نیوده‌وله‌تی بوو بۆ دامه‌زراندنی ده‌وله‌ته‌که‌یان زۆر جار ئیمه‌ی کورد ده‌لێن هه‌له‌بجه‌ و نه‌فاله‌مان هه‌یه و ده‌توانین بیکه‌ینه هۆکاریک بۆ ئەوه‌ی جاریکی تر جینۆساید نه‌کرینه‌وه

به لام جياوازيه كه ليرمه دايه كه بوچی ئيمه ناتوانين بهو هوکارانه ببينه دهو لهت
وسهر به خو ببين؟

له گهل ئهمز مونی ئهو ولاتانهی كه هاوشیوهی کوردستان و ئیستا سهر به خو و ئه ندام
له ریکخراوی نه ته مه یه کگرتو مه کان بو ئیمه گرنگه سودیان لیوهر گرین به لام بو
گه یشتن به سهر به خو له گهل هممو هو له سیاسی و جوهره کانی تری خهبات
پنویسته ئهم ههنگاوه یاسایی یانه بنریت :

لهرووی کاری دبلۆماسی و یاسایی فشار بخریته سهر نه ته مه یه کگرتو مه کان وه
دهر خستن و ئیبراز کردنی سهر جهه بر گه مو ماده کانی جار نامه ی مافی مرو ف وه
له ژیر چاودیری نه ته مه یه کگرتو مه کان ریفرا ندۆم بو سهر به خو له نجام بدریت ،
ره زامه ندی وهر گرتن بو سهر به خو له ولاتانی و هک بهریتانیا فهره نسا زور
گرنگه چونكه ئهم دوو ولاته دهستیکی بالایان هه بووه له دابهس کردنی کوردستان
یهکیکی تر له ههنگاوه گرنگه ئه مه یه كهوا له دراوسین کانه مان بگه یه نین كه سهر
به خو کوردستان نابیته هو ی مه ترسی بو سهر ئه وان ده بیته هو ی بهر قه رار بوونی
ناشتی دوور كهوتنه وه ی شهرو نا ئارامی .

دهو له ته ز له یز مه کان به بهر دهوامی روژ هه لاتی ناو را ستیان به لاوه گرنگ بووه وه
ریگریش بوون به له دایک بوونی بزوتنه یه کی یه کگرتووی کوردستانی ،
ئهمهش بو ته هو ی به سهر هاتی شه ری عیراق و ئیران و شه ری کویت كه بو ته
به سهر هاتیکی تال لهو سالانه ی داوای سهروک کوماری تورکیا له زور کاتدا
ئهو ی دوویات کردو ته مه كه ریگه به دهو له تیکی بچوکی کوردیش نادات ، له کاتی
را په رینه که ی نازاری ۱۹۹۱ دا بهر یو بهر ایه تی ئه مریکا ووتی :
(ریگری له کوشتاری کورد ده گرین به لام گرهن تی کورد ناکهین كه دهو له تی

کوردی رابگهینهت

کهواته دوو بژارده له بهردهم کوردایه یه کهم هاریکاری کردنی هیزه ئۆپۆزیسیون
ی عێراق، سوریا، تورکیا و ئێران که ئهم هیزانە خەبات دەکەن له پیناو دیموکراسی
و ئازادی و مافی مرۆف به لام ئهم کارەش و ئاسان نیه چونکه هەندیک جار ئهم
هیزانە که دهچنه دهسه لاتوه هەندیک جار هەر کوردیشیان بیرنامینی یان
به درنترین شیواز رووبه روی کورد دهبنهوه .

دووم بژارده بریتیه له پالپشتی رای گشتی وولاتانی دیموکرات بهتایبهتی
پۆژئاواییهکان پێویسته کورد پشتیوانیهکی جهماوهری رای گشتی که دهولتهکان
ناچار بکات بۆ چارهسهری کێشه ی کورد ههلوێستیک پیشان بدن و ئهمهش دهییت
ریکخراوه کوردیهکان به لایهنی کهمهوه نوێنهریان بۆ دهرهوه دیاری بکەن
لهم دواياندا به هۆی هەندیک دروست کردنی فشار له رای گشتی هەندیک
حکومت سۆزبان بۆ کێشه ی کورد جولا ئهمهش بووه هۆی ئهوهی بهرهمی
پیشوازی لهچهندین شاندی کوردی کراوه وه بهلێنی ئهوهیان به کورد داوه
که کێشه ی کورد ببنه بهردهم کۆمهلهی گشتی و کۆمیسییۆنی مافی مرۆف وه
ههروهها پهرلهمانی ئهوروپا چهند ساله پالپشتی له مافهکانی گهلی کورد دهکات.

سی یهه

به دهولت بوون نزیکه یان هه خه یاله

ئوهی ئیستا له ناوچه کهدا دهگوزهریت دهولتی کوردی یاخود به دهولت بوونی
کورد زور زور نزیکه تهها کاتی راگیانندی ماوه که ئهوش له ماوهیهکی کورتدا
را دهگهیهنری ئهوش بهوهی که ئه شتانهی کهله ناوچه کهدا پرووده من دهولتی
کوردی زیکه وهک :

۱. ناسینی هیزی پیشمه رگه بههوی شهری داعشهوه

۲. دهرکهوتنی سهکردهی کورد و ناسینی لهوولاته زلهیزهکان ئهوش مسعود

بارزانی

یهکهه :کاتیک لهسالی ۲۰۱۴ دا داعش دهرکهوت وشاری رهقه لهسووریا و شاری
موسل لهعیراق داگیرکرد نزیک بووهوه له کوردستان ئیتر لیرموه کورد توانی
بوونی خوی بههلمینی لهشهری داعشدا توانی تیکی بشکینی و چهندین داستانی
قارمانی بنوسیتوه لیرموه پیشمه رگه بووه سمبولی نازیتهی و بههیزیکی گرنه
سهیری بکهن ئهههش بههوی ئوهی که بهس خوی شهری داعش بکات لهجیاتی
ههموو جیهان چونکه داعش تهها مهترسی نیه بو کوردستان بهلکو بو ههموو
جیهان مهترسی هیه داعش هیزیکی زور مهترسی داره له شهردا زیاتر له
۲هزار بریندارو هزار شههید کورد هیهتی کورد هه لهکونهوه بهدهست
شهروو نازار دانی دراوسیکانیهوه دهنالینیت بههزارهها قوربانی داوه وهک
کیمایا بارانی ههلهبجه زیاتر له ۵هزار کهس شههید بوون و ویران کردنی

گوندهكان و زینده بهچال کردنی هزارا کورد له لایهن رژیمی به عس چندهها
نزار دانی تر به راستی به دهولته بوون نهو زامه ساریژ دهبیت ئهمهش
وه لامهکهی لای دایکی شههید و کهسوکاری شههیدهکانهوهیه به لام دهولته بوونی
کورد خهون و ناواتی ههموو کوردیکه.

دووه: ناسراوی سهرکردهی کورد مسعود بارزانی له لایهن وولاته زلهیزهکانی
جیهان ئهمهش وا دهکات که کورد نزیک بیت له به دهولته بوون به هوی شهری
داعش که وای کرد وولاته زلهیزهکان پشتگیری و یارمتهی بدن له شهری داعش
به هوی نازیتهی و نهبردی پیشمهرگه وه ئهمهش وای کرد که چهندین وولات
یارمهت بدن و بانگیشتی بکهن لهوانه که که یارمتهی کوردیان داوه [ئهلمانیای
،به ریتانیا و ئهمریکا هتد] وه ههروهها چهندین وولات بانگیشتی سهرۆکی
کوردیان کردووه لهوانه [فههرنسا، ئیتالیا، تورکیا، ئهمریکا، نهمسا، ئهردن، ئیمارات،
پرووسیا و ئیرلندای باکوور] وه چهندین کهسایهتی سهردانی کردووه لهوانه :
سهردانی [جۆن کیری] و [بابا فرانس پایای فاتیکان] و [کونسلی وولاتی چین]
چندهها کهسایهتی تر ئهمهش وا دهکات که کورد زور نزیک دهکاتهوه له
به دهولته بوون ههروهها ئهم ههله زیرینه که هاتوته بهردهمی کورد بيقوزیتتهوه
نهو خهونهی که کورد ههیهتی بیتته دی ههروهها یهکیکی تر له خاله گرنه گهکان
ئهویش فروشتنی نهوتی خاکی کوردستان له لایهن کورد خویهوه ئهمهش سهلماندنی
ئهوهیه که کورد وهک دهولتهتیکی سهر بهخو نهو کاره دهکات چهندین کۆمپانیای
زلهیز له کوردستان ههن کاری دهرهینای نهوت دهکهن وهک [دانا غازو سوّمۆ]

سێ یهه: دیاری کردنی رۆژی ریفرا ندۆم بۆ سهه به خۆیی له بهرواری
٢٠١٧/٩/٢٥ که ئههه ههنگاو یکی زۆر زۆر گرنگه بۆ گهلی کورد که
ههنگاو یکی زۆر نزیکهمان دهکاتهوه له بهرمو به دهوڵت بوون وه له سهه ههه
تاکیکی کورد پێویسته له رۆژی ریفرا ندۆم بۆ سهه به خۆیی دهنگ به بهلی بلین
تا به ئاواته کهمان بگهین و دهوڵتی خۆمان هه بێت.

لهکۆتایدا به دهوڵت بوونی کورد ههه رگیز مه حال نیه زۆر نزیکه به لām
هه ندیک شت ههیه مه حاله به لām ههو لۆو ماندوون کار کردن تیایدا ئهوا مه حال
بوون نیه له ههچ شتیکدا وهک هه ندیک شت روو یان داوه که مه حال بووه لهوانه

- که چۆن [ترامپ] بوو به سهه رۆکی ئه مریکا
- بردنه وهی خولی ئینگلیزی له لایهن [لیستهه ستی] لهناو ئهوه هه موو
یانه زله یزانهی خولی ئینگلیزی دا

بهه رای من دهوڵتی کوردی ههچ مه حال نیه به لām ههو ل و ماندو و بوونی دهو یت و وه
کاری بۆ بکهین و پشتی سهه کرده کهمان بگرین و یهک دهنگ بیه لهناو خۆماندا
ئه مهش وادهکات وا له دوژ منه کهمان بکهین ملکه چی هه موو ئهوه بهه یارانه بن که
ئیمه دهیدهین .

